

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

*факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки та методики початкової освіти*

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ
НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти –другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 613 групи

Попа Альона Дмитрівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Шевчук К.Д.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 6 від 22 листопада 2022 р*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Аналіз філософсько-психологічних досліджень щодо проблеми мотивації особистості.....	7
1.2. Сутнісна характеристика мотивації як категорії дидактики	14
1.3. Сучасні підходи до організації навчально-пошукової діяльності учнів початкової школи.....	22
1.4. Урахування вікових особливостей молодших школярів у процесі формування пізнавальної мотивації.....	30
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	40
2.1. Стан сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності.....	40
2.2. Характеристика педагогічних умов формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності.....	47
Висновки до розділу 2	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. В даний час в суспільстві затребувані мислячі, ініціативні, творчі люди. Завдання сучасної Нової української школи створити умови для формування позитивної навчальної мотивації і подальший її розвиток у молодших школярів. Тому на сьогоднішній день, питання про мотивації є актуальним і соціально значущим. Ця проблема гостро піднімається саме в молодшому шкільному віці, це обґрунтовано тим, що саме в початковій школі починається формування внутрішньої навчальної мотивації. «З огляду на необхідність вирішення цього завдання винятково важливою є проблема формування пізнавальної мотивації школярів як чинника ефективності навчальної діяльності. Це питання набуло особливої актуальності після оновлення Державного стандарту початкової загальної освіти, в якому велике значення надається удосконаленню мотиваційного компонента учіння молодших школярів» [29].

Домінування інтегрованого, компетентнісного та діяльнісного підходів до навчальної діяльності НУШ зумовили актуалізацію навчально-пошукової роботи учнів початкової школи, тому цілковито обґрунтованою є доцільність формування у молодших школярів мотивації саме до цієї сфери діяльності.

Стан дослідження. Слід зазначити, що проблема формування навчальної мотивації в педагогіці і психології далеко не нова. Вона знайшла своє відображення в роботах багатьох дослідників: В. Г. Асеева, Л. І. Божович, А. Н. Леонтьєва, А. Маслоу, А. К. Маркова, Х. Хекхаузен, Г. І. Щукіної, В. С. Ільїна, М.В. Матюхіна, Н.Н. Власова та інших. Проблемою діагностики навчальної мотивації займалися: Н. Г.Лусканова, Н.В. Елфімова, М. В. Матюхіна, А.К. Маркова, С.Б. Спиридонова, Н. є. Щуркова та інші.

Молодший шкільний вік вважають сенситивним для формування мотиваційної сфери учіння, які необхідно використовувати, щоб уникнути «мотиваційного вакууму» під час переходу учня до основної школи.

«Узагальнення наукових досліджень з цієї проблеми показує, що структура навчальної діяльності, адекватна цілям навчання, є чинником формування в учнів не лише систем операцій і знань, а й пізнавальних інтересів, бажання учитися, допитливості, прагнення до самоосвіти» [2]. Саме навчально-пошукова діяльність має значні потенційні можливості для формування пізнавальної мотивації, оскільки створює атмосферу загального захоплення цікавою справою, стимулює пізнавальні потреби та інтелектуальні почуття дітей (здивування, зацікавленість, інтерес, задоволення від подолання труднощів).

Актуальність теми дослідження визначається:

– «соціальним замовленням на формування всебічно розвиненої, активної, творчої та гармонійної особистості, спроможної до самовизначення і самореалізації;

– суперечностями між соціальною потребою у створенні умов для розвитку внутрішніх можливостей школяра, його потреб, інтересів, самореалізації природних здібностей у процесі навчання та розв'язуванням цієї проблеми в сучасній початковій школі;

– потребою сучасної початкової школи в теоретичному обґрунтуванні педагогічних можливостей навчально-пошукової діяльності як одного з ефективних чинників формування пізнавальної мотивації молодших школярів» [35, с. 61].

Необхідність подолання зазначених суперечностей обумовили вибір теми дослідження – *«Формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності»*.

Мета дослідження полягає у визначенні педагогічних умов формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми мотивації навчання учнів початкової школи.

2. Визначити сутність, структуру, підходи до навчально-пошукової діяльності та її дидактичні можливості у формуванні пізнавальної мотивації молодших школярів.

3. Дослідити стан сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності.

4. Визначити комплекс педагогічних умов формування пізнавальної мотивації учнів у процесі навчально-пошукової діяльності.

Об'єкт дослідження – формування пізнавальної мотивації учнів початкових класів у процесі навчально-пошукової діяльності

Предмет дослідження – педагогічні умови формування пізнавальної мотивації учнів початкової школи у процесі навчально-пошукової діяльності.

Методи дослідження: а) теоретичні – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація теоретичних і дослідних даних, застосованих для виявлення стану та розроблення досліджуваної проблеми; б) емпіричні – спостереження, бесіди з метою виявлення особливостей пізнавальної мотивації молодших школярів; анкетування учнів; констатувальний експерименти для з'ясування форм, методів і прийомів формування пізнавальної мотивації, що використовуються в початкових класах; в) статистичні – методи математичної статистики для кількісного аналізу даних.

Теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що визначено педагогічні умови формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності, які реалізують положення багатоаспектності пізнавальної мотивації та можливості її формування шляхом активізації самостійної пізнавальної діяльності.

Практичне значення дослідження визначено тим, що одержані результати можуть бути використані викладачами закладів вищої освіти у

професійній підготовці студентів, зокрема майбутніх учителів початкової школи, а також для розробки навчально-методичних посібників, методичних комплексів, дидактичних матеріалів.

Структура роботи. Дослідження складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Аналіз філософсько-психологічних досліджень щодо проблеми мотивації особистості

Аналіз історичного розвитку поглядів є передумовою наукової достовірності та обґрунтованості дослідження проблеми формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності. В такій спосіб спробуємо узагальнити існуючі підходи та концепції щодо вивчення ролі, сутності, структури та вікових особливостей формування мотивів учіння учнів початкових класів.

Мотиви визначають як уявлення та ідеї, почуття і переживання, потреби та потяги, спонукання і нахили, бажання і хотіння, звички, думки та почуття обов'язку, морально-політичні настанови та помисли, психічні процеси, стани та властивості особистості, предмети зовнішнього світу, установки і навіть умови існування.

У психологічному словнику подається наступне визначення мотиву «Мотив – це внутрішня стійка психологічна причина поведінки або вчинку людини» [87, с. 147]. Натомість у педагогічних словниках дана категорія трактується по-різному:

- 1) »як *спонука* до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта;
- 2) як предметно спрямована *активність* певної сили;
- 3) як *предмет* (матеріальний або ідеальний), що спонукає і визначає вибір спрямованості дії;
- 4) як усвідомлена *причина*, що становить підґрунтя вибору дій і вчинків особистості» [22; 84; 85].

Одне із завдань нашого дослідження полягає в аналізі найпоширеніших у психолого-педагогічній науці поглядів на зміст та архітектуру мотиву і мотивації.

Сучасна психологія послуговується двома підходами до трактування змісту мотиву – моністичний та інтегральний.

За моністичного підходу мотив розглядається як «один конкретний психологічний феномен. Поширеними є такі погляди на мотив: як на потребу, як на ціль, як на спонукання, як на намір, як на властивості особистості (особистісні диспозиції), як на стан. Крім того, існує розуміння мотиву як формулювання та як задоволеності» [92, с. 129].

Мотив як потреба. Низка науковців, серед яких О.Г. Ковальов, Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейн, К.К. Платонов вважають, що саме усвідомлена потреба спонукає людину до активності.

На думку Є.П. Ільїна, це твердження є слушним, але з низкою зауважень:

- «а) потреба не повністю пояснює вчинок;
- б) прийняття потреби як мотиву спричиняє те, що говорять про задоволення мотиву, що є неправильним;
- в) отже, діяльність стає нецілеспрямованою;
- г) мотиви починають поділяти на спадкові та набуті, що є помилкою» [45, с.82].

Мотив як ціль (предмет задоволення потреби). Дана точка зору належить О.М. Леонт'єву. Науковець наголошує, що мотив – «це не переживання потреби, а те, на що спрямована діяльність, тобто предмет» [56, с.39]. В авторській теорії діяльності А. Н. Леонт'єв розглядає поняття мотив «як результат, тобто предмет, заради якого здійснюється діяльність» [56, с. 59]. Так само автор каже: «те, що, відбиваючись в голові людини, спонукає діяльність, направляє її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності». Таки чином, можна підкреслити, що загальне визначення мотиву-це причини, що спонукає людину до будь-якої діяльності [56, с. 91].

Мотив як спонукання. За визначенням л. і. Божович мотив навчальної діяльності – це спонукання, характеризують особистість школяра, її основну спрямованість, виховану протягом попереднього його життя як сім'єю, так і самою школою [11, с. 125].

Мотив як стійка характеристика особистості (особистісна диспозиція). У західній психології існує напрям, котрий визначає диспозиційні особистісні, змінні та сталі фактори особистості. Прихильники даної позиції Б.В. Зейгарник, Х. Мюррей, Дж. Аткинсон, К.К. Платонов, В.С. Мерлін, Р.С. Немов намагаються презентувати думку, що «сталі характеристики особистості зумовлюють поведінку і діяльність так само, як і зовнішні стимули. Проте повністю проблему все одно не вдалося розв'язати: багато особистісних диспозицій швидше є потребами, ніж мотивами; вони не дають змоги відповісти на запитання, навіщо, для чого виконується дія» [71, с. 97].

Розуміння сутності мотиву за моністичних підходів дає підстави стверджувати, що «спроба знайти під час визначення мотиву єдину детермінанту – це глухий кут, оскільки поведінка як системне утворення зумовлена системою детермінант» [13, с. 163]. Тому, незважаючи на те, що кожний із моністичних підходів має щось раціональне, жоден себе не виправдовує.

За інтегрального підходу (Є.П. Ільїн, В.Г. Леонт'єв, М.Ш. Магомед-Емінов, Д.М. Узнадзе та ін.) мотив правомірно розглядати як «складне багатокomпонентне психологічне утворення, оскільки детермінація поведінки та діяльності зумовлюється сукупністю чинників, кожний з яких виконує в цілісному процесі детермінації свої функції» [50, с. 72]. На думку В.Г. Леонт'єва, «мотив – інтегральний, тобто цілісний спосіб організації активності людини», що поєднує когнітивні, потребнісні та регулятивно-виконавчі функції, які можна визначити як його структурні компоненти [56, с. 84].

Як зазначає у своїй праці О.В. Малихіна, «всі зазначені психологічні феномени (потреба, ціль, намір, стан тощо) можуть впливати на формування конкретного мотиву, але жоден із них не може підмінити мотив у цілому, оскільки вони є лише його компонентами. Іншими словами, «мотив особистості – це і потреба, і ціль, і намір, і спонукання, і властивості особистості, що детермінують поведінку людини. У кожному конкретному випадку може бути взятий як основа дії або вчинку різний набір компонентів, унаслідок чого «народжується» новий мотив» [65, с. 32].

Аналіз поглядів науковців на сутнісну природу мотиву дозволяє зробити висновок, що *мотив – це внутрішня спонuka особистості до певного виду активності (діяльності, спілкування, поведінки), пов'язана із задоволенням певної потреби*. Мотивами можуть бути ідеали, інтереси, прагнення, соціальні установки, цінності. Однак за всіма перерахованими причинами все одно стоять потреби особистості (від базових, життєвих, біологічних до вищих, соціальних).

Мотиви мають свою класифікацію.

Класифікація мотивів. Сьогодні не існує єдиної загальноприйнятої класифікації мотивів: «...класифікацій мотивів рівно стільки, скільки існує засад для їх класифікації» [6, с. 26].

Традиційне уявлення про мотиваційну сферу людини, дозволяє визначити наступні ознаки, що є ґрунтоутворюючими в різних класифікаціях:

- «характер участі в діяльності – пізнавальні, знаннєві й реально діючі мотиви (О.М. Леонт'єв);
- час (тривалості) обумовлення діяльності – далека або близька мотивація (Б.Ф. Ломов);
- соціальнозначущість – соціальні та вузькоособистісні (П.М. Якобсон);

- факт залучення до самої діяльності або від чинників, які лежать поза її межами, – широкі соціальні та вузькоособистісні мотиви (Л.І. Божович);
- певний вид діяльності – спілкування і гри, навчання і професійної діяльності;
- характер спілкування – ділові та емоційні (П.М. Якобсон)» [23].

Традиційно психологи поняття «мотивація» вважають ширшим ніж поняття «мотив». Враховуючи психічну природу категорія мотивації трактується наступним чином:

- «сукупність чинників, які енергетизують і спрямовують поведінку (Ж. Годфруа, К. Мадсен, О.В. Малихіна);
- сукупність мотивів (К.К. Платонов);
- мотиви з урахуванням сукупності ситуативних чинників (С.С. Занюк);
- спонукання, що викликає активність організму та визначає її спрямованість (В.І. Ковальов, О.Я. Савченко);
- процес психічної регуляції конкретної діяльності (М.Ш. Магомед-Емінов);
- процес дії мотиву і як механізм, що визначає виникнення, напрямки і способи здійснення конкретних форм діяльності (І.А. Джидар'ян);
- сукупна система процесів, що відповідають за спонукання і діяльність (В.К. Вілюнас);
- процес утворення мотиву (Є.П. Ільїн)» [23].

Отже, у своєму дослідженні ми розглядатимемо *мотивацію як ієрархічно організовану систему мотивів.*

Науковець С.С. Занюк, описуючи структурну будову мотивації, зазначає, що «мотиви є відносно стійкими утвореннями особистості, однак мотивація включає не тільки мотиви, а й ситуативні фактори (вплив різних

людей, специфіку діяльності та ситуації)» [39, с. 85]. Інтенсивність актуальної мотивації складається із сили мотиву та інтенсивності ситуативних детермінант мотивації (вимог і впливу інших людей, складності завдань тощо) (рис. 1.1).

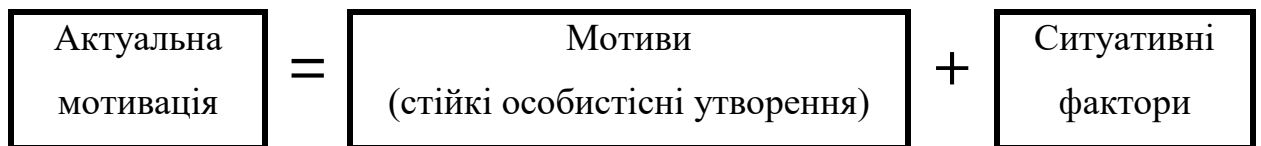

Рис. 1.1. Структура мотивації

Сьогодні у психологічних дослідженнях ведуться дискусії щодо видів мотивації та їх прикметних ознак. Значна кагорта учених-психологів (Д.А. Кікнадзе, Є.П. Ільїн, А.К. Маркова, Х. Хекхаузен, М.О. Олехнович,) визначають два види мотивації:

- 1) внутрішньої мотивації ;
- 2) зовнішньої мотивації.

Зовнішня мотивація – «конструкт для описання детермінації поведінки в тих ситуаціях, коли фактори, які її ініціюють і регулюють, перебувають поза «Я» особистості чи поза поведінкою. Загальновизнаним у психології є положення про те, що зовнішня мотивація заснована, насамперед, на винагородах, заохоченнях, покараннях або інших видах зовнішньої стимуляції, які ініціюють і спрямовують бажану або гальмують небажану поведінку» [76, с. 114].

До зовнішніх мотивів можна відносити спонукання, яке зачіпає питання змісту, процесу і результатів учбової діяльності:

- прагнення самоствердитися серед однолітків,
- вимоги педагогів,
- бажання уникнути покарань, неприємностей і докорів з боку вчителів,
- почуття власної гідності,

- бажання отримати високі оцінки,
- прагнення уникнути негативних ставлень та оцінок,
- небажання виглядати гіршим за інших,
- бажання заслужити авторитет серед учителів і батьків,
- розуміння значення навчання для подальшого життя, успіху, кар'єри.

Внутрішня мотивація – «конструкт для описання детермінації поведінки, коли фактори, які її ініціюють і регулюють, виникають зсередини особистісного «Я» та повністю перебувають усередині самої поведінки» [50, с. 74].

До внутрішніх мотивів навчальної діяльності відносять спонукання, що ілюструють почуття задоволення від самого процесу учіння і безпосередніх результатів пізнавальної діяльності:

- бажання удосконалити та розвинути свої здібності та «відкрити» нове знання,
- задоволення від отриманих нових знань і набуття нових умінь.

Найбільш широким порівняно з мотивом і мотивацією є поняття *мотиваційної сфери* особистості, під якою розуміють усю наявну в певної людини сукупність мотиваційних утворень, «включаючи й афективну, і вольову сфери особистості, переживання задоволення потреби» [88, с. 219]. З другого боку, різниця між «мотивацією» і «мотиваційною сферою» у широкому розумінні може нівелюватися: «Мотиваційна сфера або мотивація у широкому смислі слова розуміється як стрижень особистості, до якого «скеровуються» такі її властивості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики» [43, с. 7]. Цілеспрямоване формування мотиваційної сфери – це, по суті, формування самої особистості, що є передусім педагогічним завданням (Л.І. Божович, І.О. Зимня, Є.П. Ільїн, А.К. Маркова, Р.С. Немов та ін.).

У структуру навчальної мотивації входить таке поняття як «навчальний мотив «під яким розуміються всі умови прояву навчальної активності. Навчальна діяльність молодших школярів регулюється і підтримується складною багаторівневою системою мотивів. Мотиви навчальної діяльності показують, заради чого школярі навчаються. За визначенням Л. І. Божович «мотив навчальної діяльності – це спонукання, характеризують особистість школяра, її основну спрямованість, виховану протягом попереднього його життя як сім'єю, так і самою школою» [12, с. 145].

Таким чином, можна говорити про те, що проблемі мотивації навчання у психолого-педагогічній літературі приділяється пильна увага. Важливість її полягає в тому, що навчальна мотивація являє собою найважливіший фактор ефективності навчального процесу. Поняття «мотивація» часто використовують як синонімічне або тотожне поняттю «мотив». Мотив – це стимул, який може направляти і підштовхувати до діяння певних вчинків. Навчальний мотив-спрямованість школяра на окремі сторони навчальної роботи, пов'язана з внутрішнім ставленням учня до неї. Узагальнимо, що проблема мотивації навчання є актуальною протягом багатьох десятиліть.

Отже, мотивація як наукова категорія повинна розглядатися не тільки в площині психологічних досліджень, а синезувати вивчення педагогічних та соціальних наробків, що робить проблему мотивації комплексною.

1.2. Сутнісна характеристика мотивації як категорії дидактики

Найбільшого розгляду мотивація навчання як дидактична категорія набула у другій половині ХХ ст. [76. С. 115]. Так, спонукання до навчання відіграє основну роль у навчально-виховному процесі, виділяються основні мотиви та пропонуються шляхи вироблення у школярів потреби до знань і виховання у них інтересу до навчання, засоби виховання мотивації навчання.

Подальше обґрунтування мотивація як категорія дидактики дістає в низці досліджень.

Навчальна мотивація – це «загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти» [77, с. 59]. Оскільки процес навчання двосуб'єктний, можна стверджувати, що «кермо мотивації тримають у своїх руках спільно вчителі й учні. Маючи на увазі перших, говоримо про мотивацію навчання, з позицій же того, кого навчають, варто вести мову про мотивацію учіння (внутрішню, або аутомотивацію)» [77, с. 60].

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що *мотивація учіння – це система мотивів, які є спонукальними причинами навчальної діяльності школярів.*

Низка науковці, серед яких Л.І. Божович стверджують, що «за ставленням до навчання в кожного школяра треба вбачати складну будову його мотиваційної сфери та численні спонуки, які входять до неї (смысл, мотиви, мета, емоції, інтереси), їх якісні характеристики та співвідношення, тобто бачити всі складові, які утворюють мотивацію» [11, с. 33].

Такі науковці, як: Г.І. Щукіна, В.С. Ільїн, М.О. Данилов, О.М. Леонт'єв, під мотивацією учіння розуміють «складне багаторівневе утворення: чим вищий рівень розвитку мотивації учіння, тим краще сформоване прагнення до самостійної, творчої пізнавальної діяльності, вища якість знань і вмінь» [28; 45; 56].

Виокремлюють два напрямки мотивації навчання у молодших школярів:

1. »Широкі *соціальні* мотиви розвиваються від загального недиференційованого розуміння соціальної значущості навчання, з яким дитина приходить до школи, до більш глибокого пізнання причин необхідності вчитися. Соціальні мотиви у цьому віці представлені бажанням учня отримати схвалення дорослих.

2. Широкі *пізнавальні* мотиви (інтерес до знань) за умови цілеспрямованої роботи можуть уже до другого класу перетворитися в навчально-пізнавальні мотиви (інтерес до способів здобуття знань)» [43, с. 7]. Актуальність проблеми формування мотивації до навчання в школі обумовлена зростанням числа «невмотивованих» дітей. Фахівці вважають, що проблема неуспішних в школі дітей виходить за рамки психологічної проблеми і стає однією з актуальних і важко вирішуваних дидактичних проблем.

Дошкільне дитинство – це база для формування у маленької людини психологічної готовності, в тому числі і мотиваційної, до шкільного навчання як одного з факторів, що забезпечують успішну соціалізацію і самореалізацію особистості. [39, с. 72]

Проблема формування необхідних компетенцій у молодших школярів не нова і, по суті, вирішена як педагогами, так і психологами – питання готовності до навчання в школі протягом багатьох років вивчалися такими вітчизняними та зарубіжними дослідниками, як О. Мусурмонова, Ф. Вахобова, Р. Суннатова, Л. І. Божович, Л. А. Венгер, Л. С. Виготський, А. В. Запорожець, В. С. Мухіна і багатьма іншими.

Визначають наступні компоненти готовності до школи: фізична, розумова, мотиваційна, емоційно-вольова, готовність до навчання. [25, с. 57]

У структурі загальної готовності до шкільного навчання велике значення має мотиваційний компонент. Мотиваційна готовність дітей до навчання є актуальною соціально-психологічною проблемою, вирішення якої дозволить створити дійсну основу для забезпечення рівних можливостей дітей в отриманні якісної освіти.

До теперішнього часу проведено велику кількість дидактичних досліджень, присвячених виявленню особливостей мотивації і способів формування в різні вікові періоди.

Однак до сих пір в науці є чимало розбіжностей і протиріч в характеристиці мотивації, що може бути пояснено складністю самого явища.

Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і зарубіжної дидактики. Її значимість для розробки сучасної дидактики пов'язана з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил його діяльності, поведінки.

Слово «мотивація» використовується в двоякому сенсі: як система факторів, що детермінують поведінку (сюди входять, зокрема мотиви, цілі, наміри, прагнення і багато іншого), і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Таким чином, мотивацію можна визначити як сукупність причин, що пояснюють поведінку людини, його початку, спрямованість і активність.

У структурі мотивів, так чи інакше визначають ставлення молодших школярів до навчання, на думку А. Н. Леонтьєва, можна виділити шість груп мотивів:

- соціальні мотиви, засновані на розумінні суспільної значущості і необхідності навчання і прагненні до соціальної ролі школяра («я хочу в школу, тому що всі діти повинні вчитися, це потрібно і важливо»);
- навчально-пізнавальні мотиви, інтерес до нових знань, бажання навчитися чомусь новому;
- оціночні мотиви, прагнення отримати високу оцінку дорослого, його схвалення («я хочу в школу, тому що там я буду отримувати тільки 12»);
- позиційні мотиви, пов'язані з інтересом до зовнішньої атрибутики шкільного життя і позиції школяра «я хочу в школу, тому що там великі, а в дитячому садку маленькі, мені куплять зошити, пенал і портфель»);
- зовнішні по відношенню до школи і навчання мотиви («Я піду в школу «тому що мама так сказала»);
- ігровий мотив, неадекватно перенесений в навчальну діяльність («я хочу в школу, тому що там можна грати з друзями»). [56, с. 112-153]

Оціночні та позиційні мотиви за своєю природою соціальні і разом із розумінням суспільної значущості і важливості навчання входять в групу широких соціальних мотивів. Зовнішній і ігровий мотиви безпосереднього відношення до власне навчальної діяльності не мають, але можуть впливати на поведінку дітей, часом істотно, в ситуації шкільного навчання.

Кожен з перерахованих мотивів в тій чи іншій мірі присутній в мотиваційній структурі учня молодшого шкільного віку, кожен з них надає певний вплив на формування і характер його навчальної діяльності. Для кожної дитини ступінь вираженості і поєднання мотивів навчання індивідуальний.

Достатній розвиток навчально-пізнавальних і соціальних мотивів у поєднанні з оціночними мотивами робить позитивний вплив на шкільну успішність. Переважання ігрового мотиву, перенесеного в неадекватну йому сферу навчальної діяльності, чинить негативний вплив на успішність засвоєння знань в школі. Вплив позиційних і зовнішніх мотивів на успішність несуттєвий. [46, с. 5]

На думку дослідників, значного рівня розвитку в молодшому шкільному віці досягають саме пізнавальні мотиви, які, проявляючись в інтересі, можуть ставати самостійними мотивами дій дитини, що направляють її поведінку і активність. [39]

Мотиви учіння можна описати змістовими характеристиками:

1) *усвідомленість* учнем *особистісного змісту* учіння. У такому випадку кажуть, що мотив учіння відіграє роль спонукання;

2) *дієвість* мотиву, тобто його реальний вплив на хід навчальної діяльності та поведінку дитини в цілому. Дієвість мотиву тісно пов'язана з особистісним змістом учіння, оскільки якщо мотив має особистісну значущість для школяра, то він, як правило, є дієвим. Це виявляється в активності самого учня, в його ініціативі, у зрілості та розгорнутості всіх компонентів навчальної діяльності. Якщо певний мотив не справляє реального

впливу на хід учіння, хоча дитина може назвати цей мотив, то говорять лише про «знані мотиви» учіння. Найчастіше «знані мотиви» повідомляються школяру дорослими – вчителем, батьками, а реально діючі мотиви виникають як результат фактичного залучення школяра до різних видів діяльності;

3) *самостійність виникнення і виявлення мотиву*. Останній може поставати як внутрішній у процесі самостійної навчальної роботи та як зовнішній у ситуації допомоги дорослого. Наприклад, у школяра може бути мотив оволодіння новими способами здобуття знань, але він актуалізується лише за умови створення відповідних навчальних ситуацій. У такому разі мотив завжди є, з одного боку, внутрішньою характеристикою свідомості учня, його спонукання до діяльності, а з другого – спонукання може походити ззовні, від іншої людини;

4) *«місце мотиву в загальній структурі мотивації*. Кожен мотив може бути провідним, домінуючим або другорядним, підпорядкованим. Важливо, щоб домінуючими у школяра ставали зрілі види соціальних і пізнавальних мотивів – обов'язку, самоосвіти та самовиховання тощо;

5) *рівень усвідомлення мотиву*. Далеко не завжди школярі вміють усвідомлювати свої мотиви; ця здатність може і не виникнути під час навчання в початковій школі. Інколи школярі добре усвідомлюють, але свідомо маскують свої мотиви, прикриваючись байдужістю до навчальної роботи або видаючи вигадані мотиви за справжні. Але завжди залишаються і неусвідомлені спонуки, які також реально впливають на поведінку кожної людини;

б) *ступінь поширення мотиву на різні типи діяльності, види навчальних предметів, форми навчальних завдань» [61, с. 136-139].*

Також мотиви учіння можна описати динамічними характеристиками:

1) *»усталеність* – виражена у тому, що певний мотив актуалізується досить постійно у всіх навчальних ситуаціях;

2) *позитивно-негативне емоційне забарвлення, або модальність*, тобто специфічність прояву в конкретного суб'єкта навчальної діяльності;

3) *сила його вияву, виразність, швидкість виникнення* – виявляється у тому, скільки часу школяр може присвятити роботі, скільки завдань він може виконати, керуючись цим мотивом» [61, с. 138].

Досліджуючи навчальну діяльність молодших школярів Л.І. Божович, зауважує, що «мотивація учіння живиться ієрархією мотивів, у якій домінуючими можуть бути або внутрішні, пов'язані зі змістом діяльності та процесом її виконання, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою дитини зайняти певну позицію в системі суспільних відносин. При цьому з віком розвивається співвідношення потреб і мотивів, що взаємодіють, відбувається зміна провідних домінуючих потреб та їх ієрархії» [11, с. 30].

Інша дослідниця О.В. Малихіна висловлює наступну думку, щодо категорії мотивації: «Мотивація учіння складається з низки спонук, що постійно змінюються і вступають у нові відношення одна з одною (потреби та зміст учіння для школяра, його мотиви, цілі, емоції, інтереси). Тому формування мотивації не є простим зростанням позитивного або посиленням негативного ставлення до навчання, а подальшим ускладненням структури мотиваційної сфери, спонук, що входять до неї, появою нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин між ними» [66, с. 81].

Цікавим є поділ мотивів до навчальної діяльності, запропонований С.Л. Парфіловою:

- «соціальні мотиви (усвідомлення учнями життєвих потреб людини в одержанні освіти);
- пізнавальні мотиви (сформованість пізнавальних інтересів до навчального предмета, науки, процесу навчання тощо);
- мотиви-реакції на зовнішні факти, що організують навчальну діяльність (чіткість програми навчальної діяльності, контролю,

оцінки тощо), та внутрішні стимули (престижність освіти тощо)» [79, с. 89].

Інші дослідники проблеми пропонують ще низку можливих класифікацій позитивних мотивів. Спільною ознакою будь-якої класифікації є наявність пізнавальних мотивів. Саме це підкреслює їх безумовну значущість у мотиваційній сфері навчальної діяльності.

Цікавим є погляд на інтерес як «вибіркову спрямованість психічних процесів людини на об'єкти та явища навколишнього світу, і як прагнення людини присвятити себе саме тій галузі діяльності, від якої вона отримує задоволення, і як особливе емоційно-пізнавальне ставлення людини до навколишнього світу» [92, с. 113].

У своїх працях Н. Дудник доходить висновку, що вже у молодших школярів може формуватися інтерес не лише до результату, а й до способів діяльності, що в умовах експериментального навчання відбувається інтенсивне формування пізнавальних інтересів на зразок теоретичних, тобто інтересів до способів пізнавальної діяльності [34].

Дослідники виділяють такі особливості пізнавального інтересу порівняно з іншими мотивами учіння:

- домінує над усіма мотивами, активізує їх (О.М. Леонт'єв);
- раніше і швидше за інших усвідомлюється дитиною (Л.І. Божович);
- створює внутрішнє середовище розвитку (С.Л. Рубінштейн);
- істотно змінює пізнавальну діяльність, впливаючи на її характер, перебіг і результат (Г.І. Щукіна) [11; 12; 56; 102].

Отже, на основі аналізу наукових джерел можна сформулювати робоче визначення *пізнавальної мотивації як «системи спонук, які спрямовують учня набувати нові знання, опанувати способи пізнання, сприяють формуванню свідомого ставлення до навчання і виявленню пізнавальної активності у процесі навчальної діяльності»* [47, с. 238].

Завершуючи аналіз результатів і висновків педагогічних досліджень, пов'язаних із вивченням проблеми мотивації учнів до навчальної діяльності, можна стверджувати, що на сьогодні створено достатнє теоретичне підґрунтя для розробки технологій формування й актуалізації пізнавальних мотивів учіння на навчальних заняттях.

1.3. Сучасні підходи до організації навчально-пошукової діяльності учнів початкової школи

Послугуючись психолого-педагогічними поглядами на структуру і зміст навчальної діяльності, а також ураховуючи роль і місце учня у процесі навчання, потрібно зробити деякі уточнення щодо структури навчально-пошукової діяльності з метою якомога повнішого розкриття на основі цих знань процесу формування пізнавальної мотивації учнів початкових класів. Такі знання мають відкрити внутрішній потенціал особистості та шляхи педагогічного керування її розвитком, а також сприяти визначенню ефективних педагогічних умов позитивного впливу на формування пізнавальних мотивів школярів цього віку. Отже, метою підрозділу є розгляд методологічних засад пошукової діяльності учнів початкових класів, виявлення її структури та змісту.

Сучасна школа в умовах відкритого інформаційного суспільства покликана бути інститутом, здатним здійснити органічне інтелектуальний розвиток особистості [72]. Це можливо при цілеспрямованому розвитку творчих і пізнавальних здібностей учня, починаючи з перших років його навчання.

Найбільш ефективною формою розвитку даних здібностей школярів більшістю вчених (В. І. Андрєєв, І. А. Зимова, Н.І. Запрудський, О.І. Савенков, Н. Б. Шумакова та ін.) визнається навчання через дослідження – «один з видів

пізнавальної діяльності людини, процес пошуку невідомого, нових знань « [88, с.32]. При цьому слід відрізнити дослідження від проектування, оскільки останнє є рішенням певної, чітко усвідомлюваної проблеми і направлено на її практичне рішення. Як бачимо, це два принципово різних за спрямованістю, змістом види діяльності.

У працях, присвячених різним аспектам навчальної діяльності, її функціям і структурі (П .Я. Гальперін, В. В. Давидов, А. К. Маркова, Н. Ф. Талізін), закладені основи поняття «навчально-дослідна діяльність», позначені його смислові межі і обґрунтована необхідність детального вивчення всіх аспектів цього явища.

Дослідницька діяльність учнів початкових класів визнається одним з найважливіших умов розвитку дитини як суб'єкта навчальної діяльності і полягає в освоєнні нею таких розумових операцій, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація, абстрагування, конкретизація. За окремими змістовними елементами дослідницька діяльність нагадує наукову діяльність, базою для якої виступають пізнавальні стимули і дослідницькі вміння. В ході навчально- дослідницької діяльності, яка повинна мати місце не тільки як гуманітарна парадигма, а й соціально-гуманітарного напрямку, передбачається рішення ряду пізнавальних завдань. Така діяльність формує інтерес до досліджуваного предмету, робить позитивний вплив на емоційний стан учня і сприяє його всебічному розвитку.

При цьому слід враховувати особливості учнів молодшого шкільного віку, для яких навчальні дослідження повинні бути достатньо простими в сприйнятті, без наукоподібного оформлення і об'ємно-розлогого уявлення. Також повинен бути врахований той факт, що дослідження учнів початкових класів, крім досягнення суто освітніх цілей, передбачає також оволодіння різними способами вирішення навчальних завдань. Отже, в ході організації дослідницької діяльності від вчителя вимагається створення таких навчальних

ситуацій, при осмисленні яких школярі отримують не тільки знання, але і опановують способами вирішення запропонованих проблем.

В цілому навчально-дослідницька діяльність учнів початкових класів повинна відповідати ряду об'єктивних педагогічних вимог, серед яких [96, с.4]:

- а) облік вікових психолого-педагогічних особливостей розумової діяльності;
- б) створення умов для формування в учнів наукового світогляду;
- в) сприяння формуванню наукового мислення, що відрізняється гнучкістю, системністю і креативністю;
- г) стимулювання розвитку творчого потенціалу та пізнавальної активності.

Навчально-дослідницька діяльність поступово формує у молодшого школяра дослідний досвід. Його збагачення виступає і осьовим фактором організації навчально-дослідницької діяльності, і головною метою залучення в неї школярів. Важливим при цьому є те, що вчитель повинен орієнтувати навчально-дослідницьку діяльність перш за все на процес пошуку, а не на результат. Плануючи спільні лінії збагачення дослідницького досвіду школяра, педагог застосовує особистісний підхід, надаючи допомогу кожному учневі, з урахуванням наявного у нього досвіду розвитку особистості. Результативність дослідницької діяльності обумовлена в чималому ступені і суб'єктивними умовами — наявністю в учнів специфічних особистісних якостей, що зумовлюють його здатність до пошуково-пізнавальної роботи.

Один із дослідників О.Г. Кузьмінська поняттям «пошук» розуміє як один із основних видів групи методів переконання, «що забезпечує залучення школярів до самостійного здобування, відбору і дослідження наукової та пізнавальної інформації, формування в учнів на основі цього глибоких знань і практичних умінь та навичок дослідницької роботи» [54, с. 48].

В.О. Онищук теоретично обґрунтував роль пошукової діяльності в навчальному процесі [13, с. 126]. У своїх працях він показав значення мотивів

пошукової діяльності, виділив дієві мотиви засвоєння матеріалу, що вивчається.

О.Я. Савченко та Н.М. Бібік охарактеризували загальнодидактичний зміст взаємодії вчителя та учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності пошукового характеру [9; 89]. Основні етапи взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів подано нами у вигляді табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Погляди дидактів на взаємодію вчителя та учнів
у процесі навчально-пізнавальної діяльності**

Н.М. Бібік		О.Я. Савченко	
Діяльність вчителя	Діяльність учнів	Діяльність вчителя	Діяльність учнів
1. Актуалізація досвіду дітей: репродуктивно-пізнавальні запитання	Відтворення необхідних знань	1. Створення умов для виникнення проблемної ситуації	Усвідомлення неможливості застосувати відомий спосіб для розв'язання проблемної ситуації
2. Мотивування діяльності: висунення пізнавального завдання	Сприйняття завдання	2. Спонування учнів до формулювання проблеми	Формулювання проблеми
3. Засвоєння нового матеріалу: розв'язання пізнавального завдання, бесіда; цілеспря-	Участь у пізнавальному пошуку	3. Керування процесом пошуку: використання допоміжних запитань і	Висловлення припущень, їх перевірка (порівняння, аналіз і диферен-

мовані спостереження; дидактична гра; оцінювання діяльності учнів; заохочення		засобів, стимулювання учнів до спостережень, порівняння, застосування раніше набутих знань у новій ситуації	ціювання ознак, зіставлення власних спостережень із новим завданням)
4. Закріплення: бесіда, практична діяльність, оцінювання	Самостійні пізнавальні дії	4. Коригування висновку	Формулювання висновку

Проаналізувавши відомі теорії розвивального навчання (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, Л.В. Занков, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн та ін.), ми дійшли висновку, що всі вони мають спільні діяльнісні засади, а саме:

1) у них розглядається як інструмент для формування нових здібностей залучення учня до активної пізнавальної діяльності;

2) усі автори теорій розвивального навчання вказують на зміну функцій учасників навчального процесу: вчитель у нових умовах виконує функцію керівника, організатора процесу, а учень є суб'єктом діяльності;

3) у всіх теоріях розвивального навчання відзначена провідна роль теоретичних знань у процесі формування здатності учнів до навчальної діяльності;

4) усі автори наголошують на важливості реалізації ідей педагогіки співробітництва [20; 21; 27; 56].

Відповідно до структури основних видів діяльності, описаній у методології, технологія організації навчального процесу в діяльнісній парадигмі включає певні етапи:

1. Самовизначення до діяльності.
2. Самостійна діяльність за відомою нормою.
3. Реконструкція діяльності за відомою нормою N .
4. Критика відомої норми N .
5. Побудова нової норми діяльності N_1 .
6. Застосування побудованої норми N_1 для розв'язання завдання, яке викликало труднощі.
7. Фіксування норми N_1 у зовнішньому мовленні.
8. Самоконтроль дій за нормою N_1 .
9. Етап включення норми N_1 до системи знань.
10. Етап тренувальних дій за раніше засвоєними нормами.
11. Етап рефлексивного аналізу діяльності на уроці.
12. Етап фіксування досягнення мети.

Цю послідовність діяльнісних кроків було розроблено дослідницею Л.Г. Петерсон. Автор називає її технологією діяльнісного методу. Запропонована технологія має інтегративний характер: у ній синтезовані неконфліктуючі між собою ідеї з концепцій розвивального навчання провідних російських педагогів і психологів з позицій наступності порівняно з традиційною школою. Зокрема кроки 2–10 забезпечують системне проходження учнями всіх етапів, виділених П.Я. Гальперінім як необхідні для глибокого і міцного засвоєння знань [21, с. 240]. Завершення 2-го кроку пов'язано зі створенням ускладнення в діяльності («колізії»), що є, на думку Л.В. Занкова, необхідною умовою реалізації розвивального навчання. На етапах 2–6, 8, 11–12 забезпечуються вимоги до організації навчальної діяльності учнів, розроблені В.В. Давидовим. Відповідно до цього, зазначені етапи мають характер пошукової діяльності учнів на уроці. Проте до сьогодні залишається відкритим питання про можливість застосування технології діяльнісного методу для різних навчальних предметів.

Також ми спиралися на результати психологічних досліджень, спрямованих на вивчення внутрішніх і зовнішніх умов розвитку діяльності (Б.Г. Ананьєв, Б.Г. Ельконін, А.В. Запорожець, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн); теорію поетапного формування розумових операцій (П.Я. Гальперін); педагогічні концепції суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу (М.І. Алексєєва, Г.О. Балл, І.Д. Бех, І.А. Зязюн).

Наукова методологія структуру розглядає у розрізі різних варіантів взаємодії між елементами складу, які виникають у процесі функціонування об'єкта. Традиційна дидактична теорія співвідносить структурні елементи уроку з його етапами [13; 89]. Тому під *організацією навчально-пошукової діяльності ми розумітимемо функціонально пов'язану низку етапів, які мають бути реалізовані послідовно і комплексно та спрямовуватися на формування активності учнів самостійного пошукового характеру.*

Навчально-дослідницька діяльність включає можливість використовувати метод навчального діалогу, спостереження, досліди; розвивати в учнів вміння бачити проблему і задавати питання; формувати вміння класифікувати об'єкти вивчення, робити умовиводи, доводити свої ідеї, узагальнювати і резюмувати. Основним засобом освоєння навчального матеріалу в рамках дослідницького підходу виявляється рішення дослідницьких завдань.

В початковій школі структурована система дослідницьких завдань забезпечує підготовку учнів до виконання окремих дослідницьких дій [95, с. 5]. Виступаючи основною одиницею навчально-дослідницької діяльності, дослідницька задача пропонується учням у формі проблемної ситуації, рішення якої будується на основі навчального матеріалу і адекватно логіці дослідження. Ознака проблемності виступає в якості основної характеристики

дослідницької задачі. Виконання ж дослідження в цілому і деяких його етапів може протікати з різним ступенем самостійності учнів.

Завдання, в розумінні О.І. Савенкова, «якась проблемна ситуація з явно заданою метою, яку слід досягти» у більш вузькому сенсі завдання «це – сама ця мета, сформульована в рамках проблемної ситуації, тобто те, що необхідно зробити. А навчальна задача – переформульована узагальнена мета навчальної діяльності, поставлена перед учнями у вигляді узагальненого навчального завдання» [88, с.76].

Відмітною властивістю дослідницької задачі є відсутність алгоритму її вирішення, що передбачає максимальну самостійність учнів в процесі його пошуково-пізнавальної діяльності.

О.П. Колюга виділяє три типи дослідницьких завдань: проблемні, пошукові та креативні [51, с.17]. Так проблемні завдання, крім вирішення конкретних питань, припускають самостійне накопичення знань, освоєння нових способів дій, їх осмислення, переробку і застосування у новій ситуації. Завдання даного типу не мають регламентованого шляху рішення, тому вимагають від учня всебічного вивчення всіх компонентів задачі, самостійного конструювання принципів і ключових ідей, спонукаючи до несподіваних асоціацій, аналогій та ін. в своїх рішеннях. Рішення пошукових завдань будується на систематизації учнями відомих їм способів діяльності, перетворенні та апробуванні їх нових комбінацій для реалізації дослідницького пошуку.

Дослідницька креативна задача є найбільш творчою і характеризується найвищим рівнем дослідницької ініціативи учнів. Креативні завдання характеризуються неалгоритмічним способом діяльності в процесі їх вирішення, багато педагогів відносять їх до творчого типу завдань.

Таким чином, в ході навчально-дослідницької діяльності на уроці молодші школярі відкривають суб'єктивно нові знання і способи дій, вибудовують ефективну міжособистісну взаємодію, проявляють пізнавальну

активність і самостійність у вченні, безпосередньо і опосередковано взаємодіючи з учителем і однокласником. Учні концентрують увагу на способах виконання дій у складі діяльності і це позитивно відбивається не тільки на результативності навчання в початковій школі, а й на адаптації до якісно нового середовища, в якій дитина росте, самореалізується і самостверджується.

Оскільки в житті сучасної людини роль і значення дослідницької діяльності посилюється, то і школа першого ступеня навчання, яка закладає основи всебічного розвитку особистості, повинна реагувати на запити сучасного світу.

1.4. Урахування вікових особливостей молодших школярів у процесі формування пізнавальної мотивації

Розглядаючи вікові особливості мотивації учня, ми виходимо з того, що мотивацію на даному віковому періоді, а саме вік молодшого школяра, визначає тип навчання (види діяльності дитини та характер взаємодії з іншою людиною).

Мотивація до навчання у школярів різних вікових груп проявляється по-різному. Щоб зрозуміти специфіку мотивів в кожному шкільному періоді, необхідно співвіднести їх з особливостями віку в цілому.

Перехід дитини на новий щабель його життя є складним періодом в його розвитку. Відбувається не тільки швидкий розвиток організму дитини, але і повністю змінюється його середовище, що веде до переходу провідного виду діяльності: з ігрової в навчальну.

У молодшому шкільному віці (7-10 років) рухливість нервових процесів збільшується, відзначається більше, ніж у дошкільнят, рівновагу процесів збудження і гальмування. Цей віковий етап розвитку характеризується тим, що дитина вперше втягується в нову соціально значиму діяльність-навчання.

Навчальна діяльність вимагає розвитку довільної уваги і пам'яті. Оскільки у молодших школярів досить швидко змінюються процеси збудження і гальмування в корі головного мозку, увага молодших школярів характеризується легкістю перемикавання і відволікання [83, с. 54].

З початком навчання в школі мислення висувається в центр свідомої діяльності дітей. У молодшому шкільному віці мовна діяльність розвивається особливо швидко, діти освоюють письмову мову. В ході систематичного навчання відбувається розвиток логіко-вербального і концептуального мислення, виробляються нові якісні процеси, такі як рефлексія, аналіз і внутрішній план дій.

У молодших школярів вже є певна ієрархія поведінкових мотивів. Допитливість, широта інтересів, відкритість і віра в авторитет дорослих описуються як позитивні характеристики віку.

Все це створює сприятливі умови для розвитку навчальних мотивів.

Негативними характеристиками мотивації молодших школярів є: нестабільність і ситуативність інтересів, необізнаність. Інтереси дітей цього віку швидко згасають без підтримки вчителів. Діти швидко втомлюються, що також негативно позначається на мотивації до навчання [100, с. 22].

Все це визначає поверхневий і формальний характер ставлення до навчання молодших школярів.

Як правило, після закінчення дошкільного періоду у дітей виробляється мотивація до навчання в школі. Динаміка причин для навчання в початковій школі наступна: на початку переважає інтерес дитини до зовнішньої сторони навчання (він сидить за партою, в новому дитячому колективі у неї красива форма, папка, зошити); далі виникає інтерес до перших результатів праці та їх

оцінці (перші написані літери, перша оцінка вчителя); потім проявляється інтерес до перших результатів роботи і їх оцінці (перші написані літери, перша оцінка учнів); тільки тоді і при сприятливому розвитку мотивації виникає інтерес до процесу і змісту навчання, до методів отримання знань.

Пізнавальні мотиви молодших школярів розвиваються від цікавості (впізнавання окремих яскравих фактів) до інтересу до принципів навчання. Мотиви самоосвіти представлені в молодшому шкільному віці в простих формах-інтерес до читання додаткової літератури, до додаткових джерел знань [79, с. 89].

Соціальні мотиви в їх розвитку тягнуться від загального розуміння соціальної значущості навчання до більш глибокого розуміння причин необхідності вчитися.

Чітко проявляється позиційний мотив-отримати хорошу оцінку і схвалення вчителя.

У молодших школярів сильне прагнення до авторитету у однолітків. Мотиви для спільної роботи в цьому віці також очевидні.

Таким чином, з початком навчання у дитини покращуються увага, пам'ять і довільна поведінка; інтелект і мова розвиваються. Описана вікова ситуація розвитку стимулює формування мотивів навчання. Для сучасних молодших школярів характерно переважання соціальних мотивів навчання, ігрових мотивів. Це свідчить про необхідність цілеспрямованої роботи вчителя, класного керівника, педагога-психолога в навчанні та розробці мотивів для навчання молодших школярів [58, с. 5].

Л.П. Овсянецька виявила рівні розвитку мотивації школярів.

1. Негативне ставлення до навчання. Переважають мотиви уникнення неприємностей, покарання. Пояснення своїх невдач зовнішніми причинами. Незадоволеність собою і вчителем, невпевненість в собі.

2. Нейтральне ставлення до навчання. Нестійкий інтерес до зовнішніх результатів навчання. Переживання нудьги, невпевненості.

3. Позитивне, але аморфне, ситуативне ставлення до навчання. Широкий пізнавальний мотив у вигляді інтересу до результату навчання і до оцінки вчителя. Широкі нерозчленовані соціальні мотиви відповідальність. Нестійкість мотивів.

4. Позитивне ставлення до навчання. Пізнавальні мотиви, інтерес до способів отримання знань.

5. Активне, творче ставлення до навчання. Мотив самоосвіти, їх самостійність. Усвідомлення співвідношення своїх мотивів і цілей.

6. Особистісне, відповідальне, активне ставлення до навчання. Мотив вдосконалення способів співпраці в навчально-пізнавальній діяльності. Стійка внутрішня позиція. Мотиви відповідальності за результати спільної діяльності [73, с. 24].

Дані рівні навчальної мотивації допомагають вчителю вибрати напрямок процесу формування мотивації.

Для формування навчальної мотивації в першу чергу вчитель повинен розвивати мотиви навчання, виділені Л. І. Божович і подібні до неї класифікації М. І. Алексєєвої, М. В. Матюхіної, А. К. Маркової, Г. І. Щукіної.

Соціальні мотиви формуються у дитини з дошкільного віку батьками, а потім учителем. Дана група мотивів формує у дитини потребу спілкуванні з однолітками і вчителем, виховує почуття боргу та відповідальності. Бажання школяра виділятися серед однолітків, домагатися похвали дорослих.

Пізнавальні мотиви формуються на різних шкільних предметах і мають на меті освоєння нових знань, умінь і навичок. Неминуче навчити дитину самостійно здобувати знань, підвищувати інтерес до вивчення нового. Дана група мотивів є провідною при формуванні навчальної мотивації молодших школярів.

При формуванні у учнів навчальної мотивації необхідно також керуватися поєднанням пізнавальних і соціальних мотивів. Задля цього

вчителю необхідно правильно організувати навчальну роботу, застосовувати різні методи і прийоми.

Для формування мотивів навчання вчитель повинен використовувати пізнавальні ігри, різні життєві ситуації, створення ситуації успіху. Створення успіху – це психічний стан задоволення наслідком фізичного або морального напруження виконавця справи, творця явища.

По відношенню до мети діяльності А. Н. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов і ін., мотиви ділять на зовнішні і внутрішні, вони розрізняються своїм виникненням [27;56].

Внутрішні мотиви-це особисті мотиви учня, вони народжуються всередині нього. До внутрішньої мотивації, наприклад, відносять мотивацію досягнення.

Мотивація досягнення – це прагнення дитини до досягнень, результатів у своїй навчальній діяльності. Мотивація досягнення ділиться на зовнішню (вчуся, не тому що цікаво, а тому що це потрібно) і внутрішню (вчуся, тому що цікаво, мені подобається вчитися) [3, с. 102].

Школярі, які ставлять перед собою завдання досягнення успіху, зазвичай ставлять перед собою позитивну мету і активно працюють над її реалізацією, вибираючи засоби для досягнення поставленої мети.

Діяльність викликає у них позитивні емоції, інтерес і зосереджену увагу. Мотивація успіху, найчастіше, характерна для дітей з високою самооцінкою і лідерськими якостями. Вона підштовхує учня вчитися краще однокласників, виділятися і бути першим. Якщо їй відповідають достатньо розвинуті здібності, вона стає потужним двигуном розвитку відмінника, який буде домагатися найкращих результатів в навчальній діяльності [2].

Зовнішні мотиви задаються іншими людьми (батьки, педагоги, однокласники і т. д.), так само вони мають форму вказівок, вимог, прохань, правил, команд.

Коли дитина приходить в перший клас, вона відчуває великий інтерес до школи, їй цікава нова обстановка, новий статус-учень, на даному етапі провідним мотивом є ототожнення себе з дорослими, спроба наблизитися до них через нову соціальну позицію школяра. Для вчителя початкової школи навчальна мотивація є великою проблемою, так як діти, ще не звикли до шкільного життя, можуть відволікатися, шуміти, не слухати вчителя, тому розвиток школяра матиме результат тільки тоді, коли він буде включений в діяльність і вона буде викликати у нього позитивні емоції, а педагогічний вплив учасників освітнього процесу буде довірливим. Саме від вчителя залежить чи з'явиться в учня бажання і інтерес до навчальної діяльності, чи отримає він необхідні навички і вміння, чи оволодіє навичками самоконтролю і самооцінювання [66, с. 54].

Протягом усього періоду навчання в початковій школі вчитель є авторитетом для кожного учня. Існує багато факторів, що впливають на позитивну мотивацію: інтерес до предмету і розуміння його корисності, прагнення до успіху, впевненість і почуття власної гідності, терпіння і навіть ставлення до вчителя. Навчальна діяльність молодших школярів полімотивована, тобто на неї впливає ціла система різноманітних мотивів.

Для кожної дитини не всі мотиви мають однакове значення. Для однієї дитини провідним мотивом навчання буде отримання відмінної оцінки і схвалення дорослого, для іншої – інтерес до нових знань, а для когось просто, тому що мама сказала. Всі учні різні і кожен має свою особливість в мотиваційній сфері, для позитивного формування навчальної мотивації необхідна індивідуальна робота з кожним учнем, особливо з неуспішними дітьми або зі школярами з низьким рівнем мотивації. Знання мотиваційної сфери учнів допоможе вчителю знаходити ефективний інструментарій її формування.

У неуспішних, а іноді і середніх учнів, виражена мотивація уникнення невдач. Їх мета не в тому, щоб досягти успіху, а в тому, щоб уникнути невдачі.

Учень не впевнений в собі, боїться критики, не відчуває задоволення від навчальної діяльності. Найчастіше виявляють інтерес до найбільш легких предметів-музичне мистецтво, фізична культура. На уроках української мови і математики їм подобається виписувати слова, переписувати з книги вправи, але не цікавить їх зміст. Зацікавити таких дітей можна тільки різними видами діяльності на уроці, ігровими моментами, наочними методами. Мотив недопущення невдачі пов'язаний з невпевненістю в собі, будь-які складнощі викликають страх [74. С. 46].

Молодші школярі, у яких переважає мотив досягнення успіху, свої перемоги і невдачі схильні пояснювати силою свого старання, докласти зусиль. Учні, у яких переважає мотив уникнення невдач, як правило, власний неуспіх пояснюють відсутністю здібностей, збігом зовнішніх обставин або звичайним невезінням, а успіхи-везінням або легкістю завдань. Необхідно розвивати в учнів прагнення до мотивації успіху, воно повинно переважати над мотивацією недопущення невдач.

Учні з високою навчальною мотивацією люблять відвідувати школу, навчальні заняття, їм цікаво самостійно здобувати знання. Вони відповідально виконують всі вимоги вчителя, активно взаємодіють з усіма учасниками навчального процесу. Такі діти знають для чого необхідно вчитися. У них переважає пізнавальний мотив. У високо замотивованих дітей відсутній ігровий мотив, але іноді спостерігається оціночний мотив, такі діти дуже переживають через отримання поганих оцінок [53, с. 84].

У дітей з низьким рівнем навчальної мотивації спостерігається негативне ставлення до школи.

Формування навчальної мотивації у молодших школярів процес довгий і трудомісткий, для цього необхідно дотримуватися ряду вимог, до основних з яких відносять: відносини дитини з однолітками, врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, врахування змінності мотивації. Наприклад, часто інтерес до навчальної діяльності в 1 і в 2 класах зростає, і

помітно знижується в 3 класі [65, с. 342]. Зниження інтересу в учнів третього класу відбувається тоді, коли учитель дає готові знання, коли дитину змушують тільки запам'ятовувати готовий матеріал. Діти в цьому віці люблять проявляти самостійність, вирішувати завдання, спостерігати за природою, малювати і ліпити. Ще однією причиною зниження інтересу в початковій школі В. О. Сухомлинський назвав те, що вчителі часто зловживають поганою оцінкою, через що у дитини падає впевненість в собі і прагнення вчитися. Л. І. Божович зазначає, що діти в цьому віці сприймають «бал», «рівень» як оцінку своїх старань, а не якість виконаної роботи [11]. Досягнення школяра тепер пов'язані не з успіхами в навчальній діяльності, а в отриманні хорошої оцінки.

Отож, аналіз наукової літератури свідчить про те, що формування мотивації відбувається в надрах навчальної діяльності, і основи якої закладаються в молодшому шкільному віці. Становлення навчальних мотивів залежить від структури навчальної діяльності, в яку залучена дитина. До кінця молодшого шкільного віку у учнів необхідно сформувати пізнавальний мотив-інтерес до нових знань і до способів отримання їх самостійно, тільки тоді школяр зможе досягти найкращого результату, і підготовка до уроків буде викликати у нього інтерес. Таким чином, молодший шкільний вік вважається сенситивним по відношенню до формування в учнів мотивації до навчання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Базові поняття «мотив» і «мотивація» застосовуються у різних значеннях, проблема мотивації не має однозначного розв'язання. «Мотив – це внутрішня спонuka особистості до певного виду активності (діяльності, спілкування, поведінки), пов'язана із задоволенням певної потреби» [66]. Під пізнавальною мотивацією молодших школярів ми розуміємо систему спонук, які спрямовують учня набувати нові знання, опанувати способи пізнання, сприяють формуванню свідомого ставлення до навчання і виявленню пізнавальної активності у процесі навчальної діяльності.

2. Вивчення мотивів учіння, зокрема пізнавальних, передбачає аналіз змісту і динаміки мотиваційної сфери, що визначає ставлення суб'єкта до цієї діяльності, а також сукупності і характеру психолого-педагогічних чинників, які зумовлюють розвиток мотивів. «Систему мотивів учіння становлять дві групи мотивів – соціальні, зумовлені впливом соціального контексту життя дитини, і пізнавальні, безпосередньо пов'язані зі змістом учіння. До пізнавальних мотивів учіння належать мотиви, пов'язані зі змістом навчального завдання, і мотиви, зумовлені процесом постановки та розв'язання цього завдання» [39]. Мотиви учіння є важливими передумовами розвитку навчальної діяльності і разом з тим вони неодмінно зазнають зворотного впливу самого процесу навчання.

3. Теоретичний аналіз проведених психолого-педагогічних досліджень із проблеми структурної організації та розвитку психологічних утворень особистості, а також унікальності психологічних процесів молодших школярів дозволив виокремити складові пізнавальної мотивації, з допомогою розвитку яких можна справляти вплив на формування власне пізнавальної мотивації. До складових пізнавальної мотивації відносимо пізнавальні потреби, що є висхідним імпульсом до діяльності; цілі учіння, що спрямовують особистість на пошук і зумовлюють її пізнавальну активність; емоції, що уможливають

переживання успіху, яке спонукає до подальшої пізнавальної діяльності; пізнавальні інтереси, що є активною спрямованістю особистості на пізнання об'єктів та явищ.

4. Зовнішніми передумовами формування пізнавальної мотивації є: «1) організація і зміст навчальної діяльності; 2) система взаємодії з оточуючими. До внутрішніх передумов формування пізнавальної мотивації відносимо: 1) якісні зміни у психічному розвитку (новоутворення); 2) спрямованість особистості школяра; 3) активну позицію школяра у процесі самостійного пізнання» [79].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Стан сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності

Для визначення стану сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності нами був застосований констатувальний експеримент.

На основі аналізу наукової літератури, перш за все, були виділені критерії сформованості навчальної мотивації у дітей молодшого шкільного віку, які охарактеризовані за трьома рівнями, представленими в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Критерії та показники розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів

Критерії розвитку пізнавальної мотивації	Показники за рівнями розвитку пізнавальної мотивації		
	низький	середній	високий
Відношення до школи	- Неохоче відвідує школу - Є труднощі в навчальній діяльності, труднощі при виконання шкільних завдань -Школа сприймається як вороже середовище, можуть проявлятися відмова від виконання, запропонований вчителем завдань.	-Комфортно відчуває себе в школі -Ходить в школу щоб спілкуватися з однокласниками, учителем -Переважають соціальні мотиви, дітям подобається статус учня.	- Успішно виконує всі шкільні вимоги - Чітко виконує вказівки вчителя -Переживає через негативні оцінки.

Пізнавальна активність	- Не проявляється інтерес до матеріалу. Що вивчається, - Не прагне самостійно знайти необхідну інформацію.	- Не завжди виконує складні завдання - Переважає нестійкий інтерес - Рідко прагне поділитися новими знаннями з іншими	- Подобатися виконувати складні завдання - Намагається самостійно знайти відповіді на важке питання - Читає багато додаткової літератури.
Отримання оцінки	- Виконує всі завдання, не заради отримання хорошої оцінки - Прагне отримувати нові знання.	- Старанно виконує все завдання, запропоноване учителем - Не сильно засмучуються через отримання поганих оцінок	- Вчиться заради того, щоб отримати хорошу оцінку, заради похвали батьків і вчителя - Сильно переживає через отримання поганих оцінок
Інтерес до предметної сфери	- Значущі предмети вибирає в останню чергу - Рівень досягнень по таким предметам, як українська мова, математика, ЯДС. низький - Часто не виконує домашні завдання - На уроках часто відволікається, відмовляється від виконання завдань	- Значущі предмети виділяє невпевнено - Рівень досягнень по предметам помірний - Домашні завдання виконує регулярно, але не завше старанно - На уроках відволікається рідко	- Значущі предмети виділяє впевнено - Рівень досягнень по навчальних предметах високий - Завжди виконує домашні завдання - На уроках ніколи не відволікається, займає активну позицію при відповіді на запитання вчителя

Для виявлення рівня сформованості у молодших школярів пізнавальної мотивації був використаний комплекс методик:

- методика Н. Г. Лусканової – виявлення ставлення дітей до школи;
- методика А. А. Горчинської дозволила досліджувати пізнавальну активність у дітей початкових класів;
- методика «спрямованість на оцінку» – виявлення ставлення учнів до оцінки.
- методика «Драбинка уроків» Н. В. Елфімової застосовувалася для визначення значущих предметів для учнів початкових класів.

У методиці Н. Г. Лусканової учням пропонується анкета, яка складається з десяти питань. Мета даної методики виявити ставлення учнів до школи, до навчального процесу, емоційне реагування на шкільну ситуацію. Дану діагностику слід проводити в кілька етапів, для відстеження динаміки шкільної мотивація.

Для дослідження пізнавальної активності дітям пропонувалася методика А.А. Горчинской. Учням дається бланк стандартизованої анкети і пропонується вибрати з можливих варіантів відповіді один. Мета даної діагностики оцінити ступінь вираженості пізнавальної активності молодших школярів.

Для відстеження у дітей мотивації отримання оцінки, була запропонована діагностика «спрямованість на оцінку» яка складається з дванадцяти питань, відповіді на які передбачаються «так» або «ні».

Щоб відстежити в учнів початкової шкільної інтерес до предметної області була підібрана методика «Драбинка уроків» Н.В. Елфимовой. За допомогою даної діагностики можна визначити які предмети школярі для себе вважають найцікавішими. Пропонувалося скласти драбинку уроків, де на першому місці буде найважливіший і необхідний предмет на думку дитини, а на останньому самий неважливий для нього.

Розглянемо основні результати дослідження. Дослідження проводилося на базі шкіл першого ступеня Чернівецької області. Кількість респондентів 68 учнів (с. Будя, С. Грозинці, С. Зелений Гай).

Результати діагностики за методикою Н. Г. Лусканової для виявлення ставлення дітей до школи

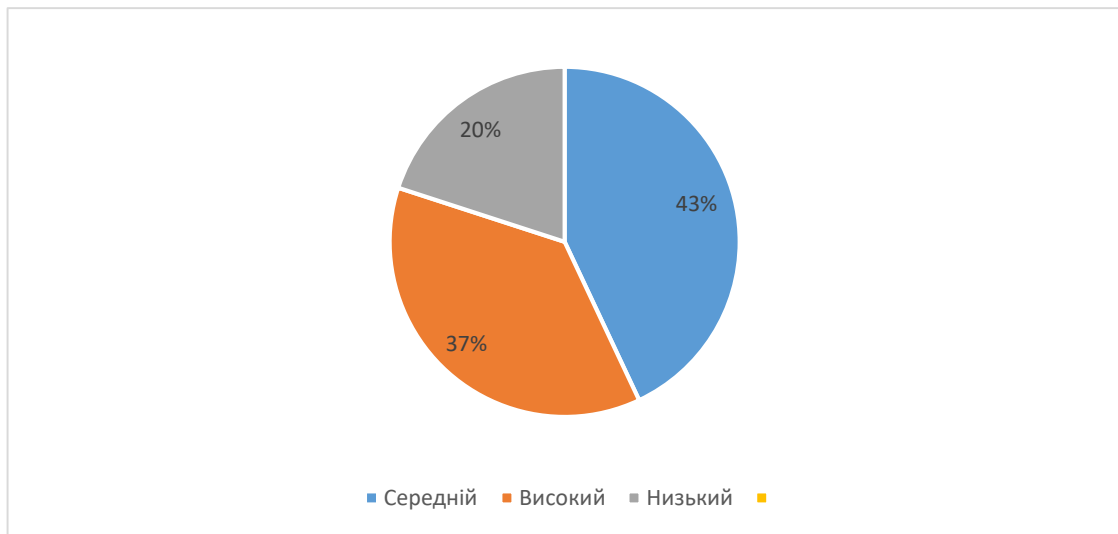

Рис. 2.1. Рівні навчальної мотивації учнів за методикою Н. Г. Лусканової

Аналіз результатів, представлений на малюнку 1 показав, що 20% респондентів мають низький рівень навчальної мотивації. Це говорить про те, що діти неохоче відвідують школу, віддають перевагу пропускам занять, на уроках частіше займаються сторонніми справами, іграми. У таких дітей є труднощі в навчальній діяльності. 37% учнів мають показники високого рівня мотивації. Таких дітей школа приваблює більше у поза навчальної діяльності. Діти досить комфортно відчують себе в школі, але часто ходять в школу, щоб спілкуватися з друзями, вчителем. Їм подобається відчувати себе учнем, мати гарний портфель, ручки, зошити. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані в меншій мірі, навчальний процес їх мало приваблює. Середній рівень 43% опитуваних – у цих дітей високий рівень шкільної мотивації. Діти успішно справляються з навчальною діяльністю, активно беруть участь при виконанні завдань на уроках, школу відвідують для отримання знань. Такі діти відповідальні і цілеспрямовані.

За результатами даної діагностики можна зробити висновок, що переважає кількість дітей з середнім рівнем навчальної мотивації, тобто

більшість дітей позитивно ставляться до школи, успішно справляються з навчальною діяльністю, їм подобається навчальний процес.

Результати діагностики за методикою А. А. Горчинської для дослідження пізнавальної активності учнів

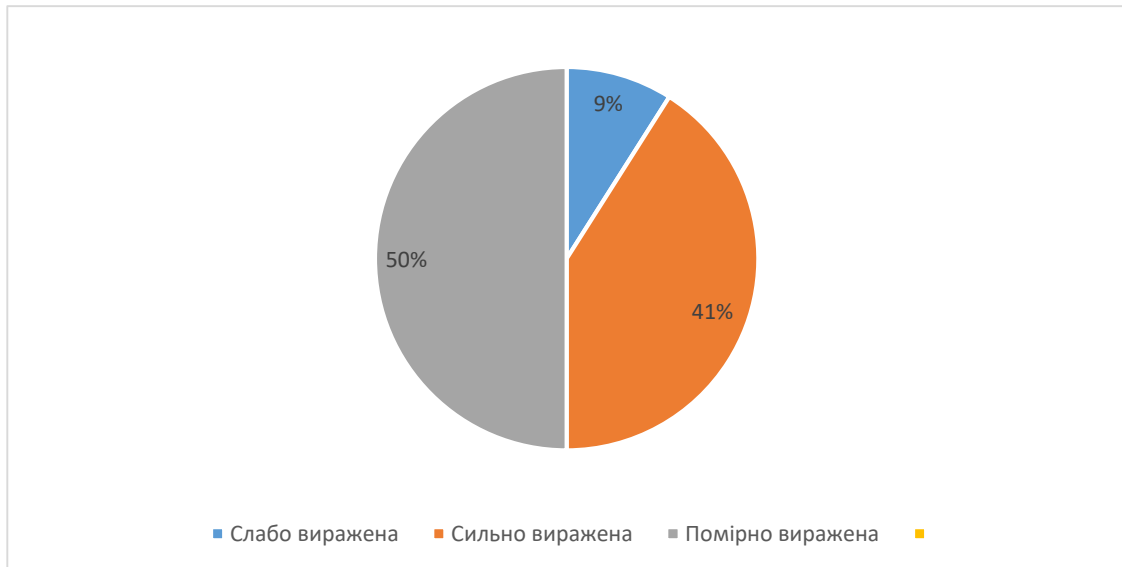

Рис. 2.2. Рівні пізнавальної активності учнів за методикою А. а. Горчинської

Результати опитування щодо визначення спрямованості на оцінку показали, що у більшості учнів середній рівень спрямованості на оцінку (62%). Це говорить про те, ці діти виконують всі завдання старанно, не сильно засмучуються через погані бали, для них неважливо думка оточуючих при отриманні поганої оцінки. Є респонденти, що мають високий рівень (28%) спрямованості на оцінку. Такі діти дуже переживають через отримання поганих оцінок, намагаються відповідати на уроці заради отримання тільки позитивної оцінки. Їх дуже турбує думка оточуючих з приводу поганої оцінки. Значно менше школярів з низьким рівнем (10%). Такі діти дуже старанні, їм подобається вчитися навіть якби в школі не ставили оцінок. Вони ніколи не переживають через погані оцінки. Завжди працюють на уроці заради отримання знань, їм подобається виконувати додаткові творчі завдання, вони самостійно здобувають нові знання.

Результати діагностики за методикою «Драбинка уроків» показали, що велика кількість дітей на перше місце ставлять математику 45% респондентів,

у 21% опитуваних займає українська мова, 20% учнів вибрали літературне читання, 5% опитуваних – ЯДС і 9% такі предмети як фізкультура, іноземна мова. На (4-6 сходинці) діти вибирають математику – 15%, українську мову – 34,5%, літературне читання – 7,5%, ЯДС – 25%, фізкультура – 30%. Можна зробити висновок, що діти вибирають різні предмети. Велика частина опитуваних віддають перевагу основним предметам, на 1-3 щабель вони ставлять математику, українську мову, літературне читання, ЯДС. Такі діти впевнено вибирають значущі предмети, рівень досягнень за даними предметів високий, завжди виконують домашні завдання, на уроках займають активну позицію. Це говорить про достатній рівень шкільної мотивації. Таким чином, за результатами проведеної педагогічної діагностики було визначено рівень сформованості пізнавальної мотивації у молодших школярів. Результати вивчення особливостей пізнавальної мотивації представлено на малюнку 2.3.

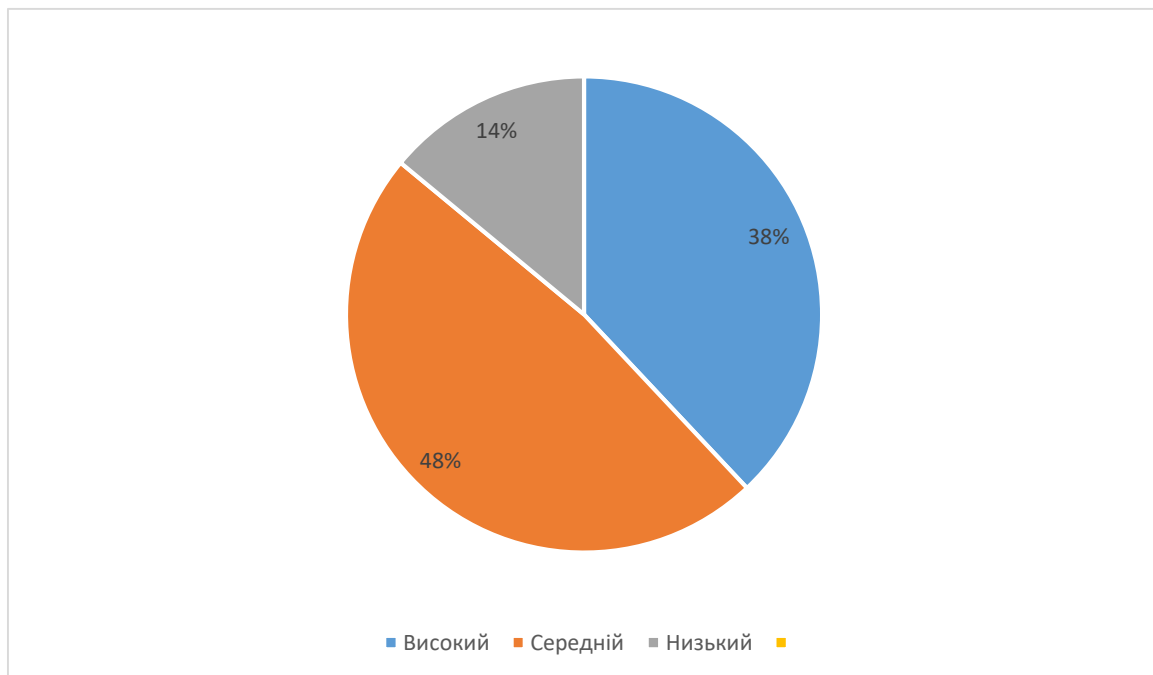

Рис. 2.3. Результати дослідження пізнавальної мотивації учнів

Результати комплексного аналізу даних, отриманих при проведенні всіх методик, дозволили встановити три рівня сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів в процесі навчально-пошукової діяльності: 38% респондентів мають високий рівень шкільної мотивації. Ці діти люблять

відвідувати школу, кожен урок їм цікавий, вони відповідально виконують всі вимоги вчителя, приймають активну участь на кожному уроці, висловлюють свою думку, відповідають біля дошки. Відчувають сильне переживання через зауваження вчителя. Їм подобається самостійно здобувати нові знання, виконувати додаткові творчі завдання, запропоновані вчителем. Учні успішно справляються з навчальною діяльністю. У дітей переважає пізнавальний мотив і високий рівень навчальної активності.

48% опитуваних мають середній рівень шкільної мотивації. Діти люблять відвідувати школу, але більшою мірою їм подобається спілкування з однокласниками і вчителем. Діти добре почувають себе в школі, але частіше переважає соціальний мотив. Діти старанно виконують завдання вчителя, але не проявляють себе у виконанні додаткових завдань, не прагнуть здобувати знання самостійно, вважають за краще отримувати їх в готовому вигляді. У таких дітей в меншій мірі сформований пізнавальний мотив.

14% респондентів продемонстрували низький рівень шкільної мотивації.

У таких дітей недостатньо розвинена мотиваційна сфера, при виборі самого цікавого предмета на перше місце ставлять незначущі предмети. Всі ці діти дуже різні і вимагають індивідуального підходу вчителя.

За результати педагогічної можна зробити висновки:

- у досліджуваних дітей переважає зовнішня мотивація;
- рівень пізнавальної мотивації відповідає віковій нормі, але є діти, у яких недостатньо сформована навчальна мотивація, що тягне за собою незадовільні результати в навчальній діяльності;
- пізнавальна мотивація молодших школярів нестійка, діти нездатні протягом тривалого часу зберігати пізнавальний інтерес;
- у більшості частини опитуваних домінуючим є соціальний мотив.

2.2. Характеристика педагогічних умов формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності

Формування пізнавальної мотивації молодших школярів через навчально-пошукову діяльність потребує розробку комплексу педагогічних умов, які забезпечують ефективність запропонованої моделі.

Формування пізнавальної мотивації учнів початкових класів у процесі навчання є дійсною об'єктивною необхідністю. Це завдання продиктоване вимогами Нової української школи: «...формування у школярів бажання і вміння вчитися; виховання потреби і здатності до навчання впродовж усього життя; вироблення умінь практично й творчо використовувати набуті знання; становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентності на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння способами пізнавальної і практичної діяльності» [7327, с. 4].

У деяких психолого-педагогічних дослідженнях аргументовано показано, що повноцінне засвоєння учнями системи теоретичних понять передбачає виявлення в об'єкті пізнання загального, генетично вихідного відношення (принципу), дослідження його властивостей, установлення специфічних характеристик об'єкта пізнання шляхом сходження від загального й абстрактного до конкретного й окремого. Навчальна діяльність, організована з урахуванням зазначених принципів, зумовлює виникнення і розвиток адекватного цій діяльності навчально-пізнавального мотиву, що виражається у переважній орієнтації школяра на опанування способів дій.

«На уроках природничо-математичного циклу відбувається формування наукового світогляду, опанування складних і водночас важливих знань про всесвіт, набуття практичних умінь. Якість таких знань і умінь залежить від багатьох чинників, характерних ознак навчально-пошукової діяльності учнів,

однією з яких є наявність пізнавальної мотивації. Від сформованої у цьому віці пізнавальної мотивації залежатимуть подальші успіхи у процесі вивчення цих та інших предметів, формування наукового світогляду, вміння і готовності застосовувати набуті знання у житті» [67, с. 36].

Схарактеризуємо першу педагогічну умову: *систематичне і цілеспрямоване орієнтування учнів на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності.*

Спонукальна сторона є невід'ємною складовою педагогічного процесу, що забезпечує цілеспрямовану активність особистості учня молодшого шкільного віку, укріплюючи його мотивуючу спрямованість до активної навчальної діяльності.

Отже, першочерговим завданням буде побудова змісту навчального матеріалу, що представлятиме систему навчальних і практичних завдань, а також необхідно організувати активні дії учня, що допоможуть їх розв'язання. Таким чином навчальний зміст, а саме: знання та шляхи їх засвоєння перетворюється на пряму мету навчальних дій молодших школярів та стають усвідомленими. «Зрушення в мотиваційній сфері виявляються у тому, що відбуваються процеси актуалізації й опредмечування вже наявних потреб учнів, активне до визначення і перевизначення школярами завдань учителя» [54, с. 50].

Можна виділити три основні етапи, що містить вивчення кожної теми або розділу навчальної програми: мотиваційний, операційно-пізнавальний і рефлексивно-оцінний. Прийоми орієнтування учнів початкової школи на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності можна об'єднати відповідно до етапів організації навчально-пошукової діяльності, що проілюстровано в табл. 2.2. Досвід доводить, що на уроках їх ефективність залежить від цілей і завдань конкретного заняття, особливостей змісту навчального матеріалу, рівня сформованості навчальної діяльності молодших школярів, особистості вчителя, його педагогічної майстерності тощо.

Таблиця 2.2

**Прийоми орієнтування молодших школярів
на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності**

Етапи організації навчально-пошукової діяльності	Складові формування мотивації навчально-пошукової діяльності	Цілі застосування прийомів	Стисла характеристика прийомів
1	2	3	4
<p>I. Мотиваційний</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Організаційний момент і постановка загальної мети 	<p>1. Викликання вихідної мотивації</p>	<p>Привертання уваги до навчального матеріалу</p>	<p>Створення проблемних ситуацій на початку уроку; включення цікавого матеріалу; застосування наочних і технічних засобів навчання; драматизація; використання несподіваної та невідомої інформації; емоційна насиченість змісту; створення емоціогенних ситуацій, змагальних моментів, застосування технік емоційної розрядки</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Актуалізація знань 	<p>2. Формулювання основ-ного навчального завдання</p>	<p>Стимулювання учнів до постановки певних цілей</p>	<p>Роз'яснення учням цілей майбутньої діяльності; розробка спільно зі школярами плану подальших дій; постановка цілей на окремих етапах уроку, визначення цілей розв'язування проблемних ситуацій</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Постановка навчальної проблеми 	<p>3. Самоконтроль і самооцінка можливості майбутньої діяльності</p>	<p>Вироблення й обговорення плану майбутньої діяльності</p>	<p>Розкриття значущості певної теми (розділу), створення чіткої перспективи роботи; зіткнення школярів із необхідністю засвоєння теоретичних знань і загальних способів дій</p>

1	2	3	4
<p>II. Операційно-пізнавальний</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ «Відкриття» нового знання 	<p>Підкріплення мотивації, що виникла</p>	<p>Інформування про сферу застосування</p>	<p>Розгляд, зіткнення різних ідей, теорій і концепцій; показ новизни фактів, досягнень сучасної науки; ефект пізнавальної суперечки, конфлікту під час засвоєння навчального матеріалу; порівняння різних точок зору на питання, що обговорюється, думок самих учених; ефект здивування школярів від цікавих фактів, парадоксальних дослідів; зіткнення побутових і наукових уявлень; ефект несподіваності явищ, що описуються, науково-фантастичних поглядів і фактів; створення проблемних ситуацій; моделювання</p>
<p>III. Рефлексивно-оцінний</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Коментоване розв'язування типових завдань ▪ Самостійна робота із самоперевіркою у класі ▪ Формування системи знань 	<p>Створення позитивної мотиваційної перспективи</p>	<p>Стимулювання позитивної самооцінки просувань у навчальній діяльності</p>	<p>Створення ситуацій успіху, наголошення на раціональних моментах діяльності учнів; організація ситуацій колективної мисленнєвої діяльності; оцінні, підбадьорливі звернення вчителя, підтримка ініціативи школярів</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Рефлексія діяльності 		<p>Створення позитивної мотиваційної перспективи подальшої діяльності</p>	<p>Рекомендації щодо ознайомлення з новинками науково-популярної літератури; прийом «відкритого» кінця уроку</p>

Розглянемо подану вище систему прийомів більш детально.

Викликання вихідної мотивації учнів початкової школи провадиться «за допомогою прийомів привертання уваги до навчального матеріалу, стимулювання постановки школярами навчальних цілей, створення

позитивної установки на майбутню навчальну діяльність. З метою привертання колективної уваги учнів застосовуються такі прийоми: риторичні запитання, зіставлення всіх «за» і «проти», створення проблемної ситуації на початку уроку, включення цікавого навчального матеріалу. Значно активізують увагу школярів до навчального матеріалу прийоми, рекомендовані психологами для привертання й утримання уваги, наприклад, драматизація, «провокація», «несподіваність» та ін». [2; 14; 31; 51].

Захоплююче словесне зображення вчителем педагогічної ситуації через свідоме драматизування називається прийом драматизації, який створюється для розуміння учнем своєї живої співучасті в окресленому процесі.

«Зазвичай такий прийом починається зі звернення: «Уявіть себе...». Прийом «провокація» ґрунтується на демонструванні реакції незгоди з викладеною інформацією і спонукає молодших школярів до постановки запитань, прийом «несподіваність» – на використанні несподіваної та невідомої учням інформації, а також оригінальних формулювань з оживляючим ефектом» [31, с. 20].

Ефективність у привертання уваги до навчального матеріалу характеризується діями, що спрямовані на підвищення рівня емоційності уроку:

- мовних і немовних засобів, забезпечення емоційної насиченості змісту, використання технік «емоційної розрядки», створення емоціогенних ситуацій, активізування змагальних механізмів.

Формулювання основного навчального завдання відіграє значну мотиваційну роль в організації навчальної діяльності учнів початкових класів.

Навчальне завдання показує школярам той орієнтир, на який вони мають спрямовувати свою діяльність у процесі вивчення певної теми (розділу). Тим самим навчальне завдання створює підґрунтя для того, щоб кожен учень поставив перед собою певні цілі, спрямовані на вивчення навчального матеріалу.

Актуалізація цілепокладання учнів, на думку В. Прокопенко, відбувається двома шляхами: а) школярам пропонують готові формулювання навчальних цілей; б) створюють ситуації, в яких учням пропонується самостійно визначити свої навчальні цілі [86, с. 44].

На стимулювання молодших школярів до самостійної постановки навчальних цілей на уроці спрямовані такі дії: роз'яснення цілей майбутньої діяльності, розробка плану майбутньої діяльності, цілепокладання на певних етапах уроку, окреслення шляхів вирішення проблемних ситуацій.

На постановку навчальних цілей молодших школярів орієнтують запитання на зразок: «Який спосіб дії хотіли б засвоїти?», «Які труднощі засвоєння навчального матеріалу ви хотіли б подолати?» , «Заради чого ви працюватимете на уроці?» тощо. Корисним прийомом при цьому може бути запис своєї мети, для переконання в майбутньому досягнення запланованих результатів.

«Викликати мотиви орієнтації на майбутню навчальну діяльність допомагають прийоми розкриття значущості певної теми (розділу), створення уявлення про чіткі перспективи роботи, «зіткнення» школярів із необхідністю засвоєння теоретичних знань і загальних способів дій (створення ситуацій визначення меж власного знання та незнання, вміння і невміння, демонстрація практичних результатів розв'язання навчальних проблем і відсутність в учнів відповідного загального способу їх вирішення)» [93, с. 54].

На нашу думку, для орієнтації молодших школярів на активне мотивоване засвоєння системи знань і способів діяльності, важливим є саме мотиваційний етап організації навчальної діяльності. З перших хвилин уроку вчителю необхідно викликати живий інтерес до змісту теоретичного матеріалу, зосередити увагу учнів на навчальній ситуації, створити позитивне емоційне налаштування на майбутню діяльність, що допомагає поживити усвідомлення змісту майбутньої діяльності, механізми мислення, залучити учнів до діяльності, викликати вихідні мотиваційні стани. Саме ці процеси за

умови систематично та цілеспрямованої підтримки на подальших етапах уроку перетворюватимуться на більш міцні та стійкі мотиви навчальної діяльності.

Наступною групою дієвих прийомів є прийоми підкріплення мотивації. З огляду на практичну реалізацію цієї групи прийомів, значні можливості дає операційно-пізнавальний етап організації навчальної діяльності. Спрямованість цієї групи прийомів наступна: підтримка вихідних мотиваційних станів, що виникли на першому етапі, повідомлення інформації про предмет потреби.

Поряд із традиційними прийомами викладу теоретичного матеріалу (ознайомлення з історією наукової проблеми, розкриття наукового, практичного, соціального значення теоретичних знань, показ міжпредметних зв'язків, зв'язку нового матеріалу із старим і з поточними подіями) можна застосовувати прийоми, які, з одного боку, дають змогу зацікавити, здивувати багатством і новизною наукових знань, а з другого – цілеспрямовано спрямувати учнів початкової школи на активне мотивоване опанування системи знань і способів діяльності. Йдеться про такі прийоми: аналіз, протиставлення різних ідей, концепцій і теорій; розгляд досягнень сучасної науки та новизна фактів; ефект пізнавальної дискусії чи батлу під час опанування навчального матеріалу; порівняння думок самих учнів. різних точок зору на питання, що обговорюється; зіткнення побутових і наукових уявлень; ефект здивування школярів цікавими фактами, парадоксальними дослідженнями; ефект несподіваності від описуваних явищ, науково-фантастичних фактів, поглядів [82, с. 83].

Традиційними механізмами оптимізації навчання молодших школярів є постановка навчальних проблем, створення проблемних ситуацій, проблемних запитань-завдань. Тут в нагоді стане система наступних прийомів:

- планування часткових проблемних запитань на різних етапах уроку,

- вибір виду навчальних проблем,
- складання пізнавальних завдань для самостійного розв'язування.

Значне місце в орієнтуванні на активне мотивоване оволодіння учнями початкових класів системою знань і способів діяльності посідає моделювання. Воно є засобом наочного уявлення об'єктів та закономірностей вивчаного матеріалу, засобом наочно-дієвого уявлення тих дій та операцій, які необхідно виконати й засвоїти для виявлення цих об'єктів і закономірностей, а також для вирішення широкого кола завдань, ґрунтованих на цих закономірностях.

Протягом вивчення розділу програми побудовані моделі, збагачуючись і конкретизуючись різним змістом, слугують для учнів загальним орієнтиром у процесі подальшого навчання.

Рефлексивно-оцінний етап уроку характеризується навчанням школярів рефлексувати (аналізувати) власну навчальну діяльність, протиставляти результати своєї діяльності з поставленими основними та частковими завданнями (цілями), вчитися оцінювати її [96, с. 6].

Класифікувати прийоми даної групи можна наступним чином: прийоми створення позитивної мотиваційної перспективи подальшої діяльності та прийоми стимулювання позитивної самооцінки просувань у навчальній діяльності. Найефективнішими прийомами тут будуть наступні:

- наголошення на раціональних моментах діяльності учнів;
- створення ситуацій успіху; організація ситуацій колективної мисленнєвої діяльності;
- підтримка починань, ініціативи школярів;
- «оцінні, підбадьорливі звертання у вигляді схвалення дій учнів,
- оцінювання правильності дій учнів, ступеня їх самостійності, ініціативи, цілеспрямованості;

- рекомендації щодо ознайомлення з новими публікаціями науково-популярного характеру з окремих питань і підготовки невеликої доповіді на уроці;
- прояв педагогічного оптимізму;
- прийом «відкритого» кінця уроку, коли не підбиваються підсумки та не виголошується єдино правильне рішення, а учнів заохочують до подальших роздумів над проблемою» [100, с. 21-23].

На основі психолого-педагогічного опису прийомів формування пізнавальної мотивації у процесі навчально-пошукової діяльності можна зробити наступні висновки: активне мотивоване оволодіння молодшими школярами системою знань і способів діяльності залежить певним чином від того, яким чином організована їх навчальна діяльність, від її структури та характеру.

Перейдемо до другої педагогічної умови, яка уможливорює ефективність формування мотивації у процесі навчально-пошукової діяльності:

застосування дослідницького методу навчання у поєднанні індивідуальних і групових форм організації пошукової діяльності.

З обов'язковою самостійною пошуковою діяльністю учнів завжди пов'язані форми реалізації дослідницького методу. Найбільш часто навчальні проблеми у процесі навчання усвідомлюються учнями в умовах, які спеціально організованих вчителем шляхом попереднього проведення демонстраційних експериментів, дослідів, самостійних спостережень, трудової діяльності, організації екскурсій тощо.

Сучасні дослідники радять залучати школярів на уроці до розв'язання навчальних проблем і без експериментів – шляхом аналізу відомих фактів і зіставлення їх з новими, логічних суджень та умовиводів на основі раніше засвоєних знань. У цьому разі інформативні функції вчителя мінімізуються, проте більшої ваги набуває його управлінська діяльність, спрямована на організацію дій учнів з усвідомлення навчальної проблеми, самостійного

формулювання гіпотез, визначення шляхів розв'язання завдань і власне вирішення, зіставлення отриманих результатів із висловленими раніше припущеннями й узагальненнями щодо проблеми в цілому.

У процесі розв'язування навчальних проблем діти можуть консультуватися з учителем (батьками, старшими товаришами). Тут важливо, щоб запитання, з якими звертаються школярі, виникли в результаті потреби, що з'явилась у процесі самостійної роботи, спрямованої на розв'язання навчальної проблеми. Після закінчення самостійної дослідницької роботи молодших школярів необхідно проаналізувати й оцінити її результати. У цьому і полягає керівництво самостійною навчально-пошуковою діяльністю учнів з боку вчителя.

Успішна реалізація принципу активності молодших школярів залежить і від раціонального поєднання індивідуальних та групових форм організації занять. Головна вимога, при цьому, саме до поєднання організаційних форм полягає у тому, що «вони мають забезпечити успішне досягнення поставленої мети формування пізнавальної мотивації навчальної діяльності не лише всім класом, а й кожним учнем окремо» [104, с.33].

Головною перевагою індивідуального навчання, на думку Л.В. Сухомлин, є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчально-пошукової діяльності дитини до її особливостей; стежити за кожною її дією й операцією під час розв'язання конкретних завдань; стежити за просуванням від незнання до знання; вчасно вносити необхідні корективи в діяльність як того, хто навчається, так і вчителя; пристосовувати їх до ситуації, яка постійно змінюється, але контролюється з боку вчителя й учня [93, с.58]. Усе це дозволяє молодшим школярам працювати економно, постійно контролювати затрати своїх сил, працювати в оптимальний для себе час, що природно уможливорює досягнення високих результатів навченості. Індивідуальне навчання в такому «чистому» вигляді застосовується в масовій

школі досить обмежено, проте індивідуальний підхід розглядається як один із найважливіших принципів навчання і виховання.

З метою становлення мотивації у процесі навчально-пошукової діяльності велике значення має залучення всіх учнів до активної навчальної роботи. Однак прийоми, застосовувані у процесі індивідуального навчання, не завжди виправдовують очікування. Тим часом застосування групових форм навчання дозволяє залучити до активної роботи навіть пасивних учнів, оскільки, потрапивши до групи однокласників, які колективно виконують певне завдання, учень не може відмовитися виконати свою частку роботи, інакше зазнає моральної обструкції з боку своїх товаришів, а до їх думки він, як правило, дослухається навіть більше, ніж до думки вчителя.

Практично всі дослідники погоджуються з тим, що групова робота, якою передбачена наявність у класі гомогенних або гетерогенних груп, що працюють на уроці над вирішенням певного пізнавального завдання, найбільш придатна для реалізації всіх ознак колективності. З огляду на проблематику нашого дослідження, привертає увагу важливий висновок Н.С. Дежнікової та І.Б. Первіна, які зазначали, що, працюючи у групі, індивід набуває того, що поза групою він отримати не може. Індивідуальному розуму, щоб проявити себе, потрібна допомога з боку колективу, оскільки він творить для нього, винаходить те, що корисно і потрібно колективу.

Ефективність групової роботи залежить від багатьох чинників – вибору завдань, складу груп та їх чисельності, наявності в учасників колективної навчально-пізнавальної діяльності елементарних умінь працювати у колективі, вибору лідера тощо [68, с. 17].

У свою чергу, вміння зіставляти різні точки зору у процесі виконання навчальних завдань, вміння ніби «встати на позицію іншої людини» сприяє появі важливого новоутворення й у мотиваційній сфері. Саме воно сприяє зародженню, розвитку і становленню мотиву співробітництва. Загальна спрямованість дитини на взаємодію з однолітками поступово переростає в

усвідомлене прагнення разом з іншими працювати добре і швидко, тобто найбільш адекватним способом виконати завдання, отримати потрібний усім результат.

Наведемо головні особливості організації групової роботи учнів початкових класів на уроці:

- клас ділиться на групи для розв'язування конкретних навчальних завдань;
- кожна група отримує певне завдання (однакове або диференційоване) і виконує його разом під безпосереднім керівництвом лідера групи або вчителя;
- завдання у групі виконуються таким способом, який дозволяє враховувати й оцінювати індивідуальний внесок кожного члена групи;
- склад групи непостійний, він добирається з урахуванням того, щоб із максимальною ефективністю для колективу могли реалізуватися навчальні можливості кожного члена групи, залежно від змісту і характеру майбутньої роботи [104, с. 54].

Керівники груп та їх склад добираються за принципом об'єднання школярів різного рівня навченості, поінформованості з цього предмета, сумісності учнів, що дозволяє їм взаємно доповнювати та збагачувати один одного.

Однорідна групова робота передбачає виконання невеликими групами учнів однакового для всіх завдання, а диференційована – виконання різних завдань різними групами. У процесі роботи заохочується спільне обговорення ходу й результатів роботи, звернення за порадою один до одного.

Під час групової роботи учнів у процесі навчально-пошукової діяльності значною мірою зростає можливість надання індивідуальної допомоги кожному, хто її потребує, як з боку вчителя, так і з боку своїх товаришів. Причому той, хто допомагає, отримує при цьому не меншу допомогу, ніж

слабкий учень, оскільки його знання актуалізуються, конкретизуються, стають більш гнучкими, зміцнюються саме під час пояснення своєму однокласникові.

Технологічний процес групової роботи складається з низки елементів та прийомів.

1. Підготовка до виконання групового завдання: постановка пізнавального завдання (виникнення проблемної ситуації); інструктаж щодо послідовності роботи; роздача дидактичного матеріалу для груп.

2. Виконання групового завдання: ознайомлення з матеріалом, планування роботи у групі; розподіл завдань усередині групи; індивідуальне виконання завдання; обговорення індивідуальних результатів роботи у групі; обговорення загального завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення, узагальнення); підбиття підсумків виконання групового завдання.

3. Заключний етап: повідомлення про результати роботи у групах; аналіз пізнавального завдання, рефлексія; загальний висновок про групову роботу і досягнення поставленої мети, додаткова інформація вчителя [104, с. 63].

Отже, у процесі виконання спільних навчальних завдань створюються сприятливі умови для розвитку мотиваційної сфери учнів початкових класів. За допомогою спеціально організованої взаємодії дітей можна стимулювати формування у них пізнавальної мотивації учіння і поступово переводити її на більш високий рівень.

Розглянемо третю педагогічну умову:

створення ситуацій успіху в навчально-пошуковій діяльності, орієнтованих на зміцнення мотиваційного підґрунтя пізнавальної активності учнів.

Успіх є загальновизнаним стимулом, що активно діє на розвиток пізнавального інтересу. Це викликає почуття задоволення, власної гідності, позитивні переживання. Отож, необхідно розуміти певні психолого-педагогічні механізми, які становлять підґрунтя навчально-пошуковій діяльності, звертаючись до ситуації успіху.

Перш за все визначимо поняття «успіх» і «ситуація успіху».

Аналіз психологічної літератури вказує, що успіх – це «переживання стану радості, задоволення від того, що результат, до якого особистість прагнула у процесі своєї діяльності, або збігся з її очікуваннями (з рівнем домагань), або перевершив їх» [63, с. 23]. Стійкі почуття задоволення формуються саме на основі цього стану, і можуть бути новими, більш сильними мотивами діяльності, в результаті чого змінюється рівень самоповаги, самооцінки.

Аналіз педагогічної літератури вказує, ситуація успіху – це «таке цілеспрямоване, організоване поєднання умов, за яких створюється можливість досягти значних результатів у діяльності як окремо взятої особистості, так і колективу в цілому» [73, с. 24]. Педагогічний зміст вкладає в це поняття результат продуманої стратегії вчителя та сім'ї.

На думку А.С. Белкіна, молодший школяр не стільки усвідомлює, скільки переживає ситуацію успіху. Підґрунтям очікування успіху з боку учня є прагнення заслужити схвалення старших – учителя, батьків.

Успіх може бути короткочасним, частим і тривалим, моментальним, стійким, значним, пов'язаним з усім життям і діяльністю дитини. Усе залежить від того, яка ситуація успіху закріплена, триває, що становить її підґрунтя.

У різних «вагових категоріях» розміщуються успіхи і за ступенем глибини радості. Одні буквально зворушують особистість дитини, стають для неї надзвичайно значущими; інші ніби ковзають по поверхні, не здіймаючи бурі почуттів, проте є більш стійкими, а тому й більш глибокими.

С. Бондар розрізняє успіх і за очікуваннями особистості. Він виділяє три види успіху [14].

Випереджальний успіх. Дитина очікує його, сподівається на нього. Таке очікування може базуватись і на обґрунтованих сподіваннях (він гарний, старанний учень), і на сподіванні на якесь диво. Необхідно помітити сподівання школяра і не дати йому приводу для розчарування, підтримати, підготувати, переконати. Але може статися навпаки, і тоді учень, не

усвідомлюючи власних домагань, може реагувати на невдачі неочікуваними вчинками, «вибухами» неслухняності тощо.

Констатувальний успіх. Школяр фіксує досягнення, радіє з цього приводу. Успіх може бути очікуваним або неочікуваним, підготовленим або непідготовленим. Важливо, щоб він набув ознак сталості, створив у дитини відмінний настрій, уможливив переживання радості визнання, усвідомлення своїх можливостей, віри у завтрашній день.

Узагальнювальний успіх. Очікування успіху поступово стає стійкою потребою. З одного боку, це стан захищеності, впевненості, сподівання на самого себе; з другого боку, виникає небезпека переоцінити свої можливості, заспокоїтися, спочити на лаврах.

Знання цих видів ситуацій успіху дає можливість реально оцінити їх педагогічний потенціал і відповідно орієнтуватися у виборі шляхів, засобів їх організації.

Вплив успіху і невдачі на процес учіння та на результати діяльності вивчав І. Лінгарт. Автор дійшов висновку, що заохочення сприяє підвищенню продуктивності роботи незалежно від того, передує воно критичній оцінці чи слідує за нею. Якщо ж критична оцінка передує схваленню, тоді вона негативно впливає на правильність виконання, збільшення кількості помилок. На думку І. Лінгарта, оптимальним варіантом доцільно вважати такий, коли заохочення передує критичній оцінці.

Як зауважує Г.І. Щукіна, прагнення молодших школярів до успіху є актуальним переживанням і дуже сильною мотиваційною тенденцією. Це прагнення характеризує кожного школяра незалежно від того, добре він вчиться чи ні [102].

Цю думку продовжує Г.В. Підлужної, стверджуючи, що успіх породжує сильний додатковий імпульс до активної роботи, сприяє становленню гідності учня і гідності групи [101, с. 126]. А ситуація успіху, отже, стає чинником

розвитку особистості школяра і відповідно сильною спонукою до пізнавальної мотивації у процесі особистісно зорієнтованої взаємодії вчителя та учня.

Оскільки світ молодшого школяра нерозривно поєднаний з емоціями, переживаннями, то позитивне самовизначення до пізнавальної діяльності з необхідністю включає емоційний компонент, який ґрунтується насамперед на позитивному попередньому досвіді дитини. Тому важливо на кожному уроці створювати для кожної дитини ситуацію успіху. Позитивний результат, зафіксований учнем у свідомості, створює позитивну емоційну спрямованість на його залучення до роботи.

Досвід роботи показує, що зусилля, витрачені на створення особистісно значущої для дітей мотивації, потім багаторазово повертаються підвищенням рівня їх пізнавального інтересу до виучуваного матеріалу та якістю його засвоєння.

Розв'язуючи навчальні проблеми, учні мають справу з проблемами, які об'єктивно перестали ними бути, тому що вже вирішені наукою, суспільством, людиною. Але суб'єктивно навчальні проблеми для школярів залишаються проблемами, оскільки їх розв'язок лише буде знайдено [100].

Створюючи на уроці проблемну ситуацію, потрібно чітко уявляти її цілі, а саме: розкрити перед учнями інформаційно-пізнавальну суперечність, збудити в них пізнавальний інтерес, поставити учня перед посильним пізнавальним утрудненням, яке активізувало б його пошукову діяльність.

У теорії проблемного навчання відомо три принципово різні способи створення проблемної ситуації:

- учитель особисто загострює суперечність і повідомляє навчальну проблему;
- учні цілком самостійно усвідомлюють суперечність і формують проблему;
- учитель під час діалогу спонукає учнів до усвідомлення суперечності та формулювання навчальної проблеми [63, с. 28].

Головний психологічний смисл етапу постановки навчальної проблеми полягає у породженні у школярів пізнавальної мотивації до засвоєння нового знання.

У процесі зовнішнього, а отже, контрольованого оформлення інформації учневі ніби пропонується зразок, за яким бажано здійснювати побудову мисленнєвого образу. Тому під час організації етапу «відкриття» нового знання необхідно звертати особливу увагу на підбиття підсумку обговорення і зовнішнє оформлення нових алгоритмів та понять. На етапі первинного закріплення відбувається фіксування вже оформленого знання.

Структурне оформлення нової інформації – це суто індивідуальний процес, в якому вибір інструменту, що створює сенсорний образ, завжди залишається за учнем. На важливе значення мовних засобів і символіки у процесі оформлення теоретичних знань указував В.В. Давидов: «Символи, на наш погляд, слугують основою для створення людиною різних моделей предметів (ці моделі можуть мати речову, графічну та мовленнєву форми). Моделі – це форма своєрідної абстракції, в якій суттєві відносини предметів виражені у зв'язках, що наочно сприймаються й уявляються, та відношеннях знакових елементів» [27, с. 187].

Застосування успіху з метою стимулювання пізнавального інтересу учнів початкової школи вимагає налаштованості на позитивний результат учіння, психологічної підготовки учнів до успішної діяльності. Цього можна досягти через застосування різних прийомів, їх психолого-педагогічний опис яких подано у табл. 2.3.

Як стверджує В.І. Лозова [60], першою умовою педагогічного створення ситуації успіху є доброзичлива атмосфера під час навчальних занять, особливо помітно це у перші хвилини інтенсивної інтелектуальної праці. Складові середовища доброзичливості – це добрий погляд, посмішка, м'які жести, інтерес до кожного, увага один до одного, привітність, прихильність, великодушність до кожного, хто припустився помилки, зміцнення віри в себе.

Таблиця 2.3

Характеристика прийомів створення ситуацій успіху

Прийоми створення ситуації успіху	Психолого-педагогічна характеристика прийомів
1	2
1. Прийом «Емоційне приголублювання» (створення атмосфери доброзичливості)	Посмішка, добрий погляд, м'які жести, увага один до одного, великодушність до будь-кого, вселення віри в себе
2. Подолання страху	Підбадьорювання дітей, вербальний супровід, що дозволяє мобілізувати всі сили та здібності
3. Авансування	Отримання «авансом» очікуваного результату
4. Прийом «Особиста винятковість»	Висловлення віри в досягнення успіху завдяки «винятковим» особливостям учня або групи учнів
5. Висока мотивація запропонованих дій	Аргументація необхідності певних дій, підготовка мотивування
6. Прийом прихованої інструкції	Зазначення певної операції діяльності, яка могла б стати опорою для учня під час виконання завдання
7. Прийом експресивного впливу	Педагогічний вплив, зібраний в яскравий фокус, завдяки якому учні починають утілювати задум
8. Прийом оцінювання	Оцінка, що допомагає зосередити увагу на деталі виконаного
9. Прийом педагогічної підтримки	Стислі репліки, міміка як реакція на попередні результати
10. Прийом «Сходи», або «Стань у стрій»	Учитель веде учня поступально вгору, піднімаючись разом із ним
11. Прийом «Даю шанс»	Педагог створює ситуацію, сприятливу для реалізації можливостей учня, розкриття його здібностей
12. Прийоми раціональної організації діяльності учнів	Індивідуалізація завдань; їх поступове ускладнення; допомога в подоланні перешкод
13. Прийом «Еврика»	Учитель прагне стимулювати учнів нехай до маленького, але власного відкриття вже відомих науці фактів

14. Прийом «Лінія горизонту»	Постійна спрямованість учня на пошук нового, незважаючи на труднощі й тимчасові невдачі
15. Прийом організації ігрової діяльності (дидактичні ігри)	Забезпечення особистісно-пізнавальної активності учнів, формування творчих здібностей і самореалізації особистості

Подолання страху – другий крок на шляху дитини до успіху. Важливо підбадьорити дітей, усунути психологічну скутість, що сприятиме мобілізації їх сил і здібностей.

Необхідно авансувати дітей перед тим, як вони почнуть розв’язувати поставлене завдання: видати «авансом» очікуваний результат. Авансувати успіх означає повідомити про позитивні результати до того, як вони одержані. Ця операція зміцнює впевненість дитини у собі, підвищує її активність і розширює свободу. Підкріпити авансування можна, застосовуючи прийом «персональної винятковості»: наголошуємо на тих особливостях певного учня (групи учнів), які дозволяють висловлювати віру в досягнення успіху.

Ключовим моментом ситуації успіху, що її проживає учень, є висока мотивація запропонованих дій: заради чого, в ім’я чого, навіщо. Мотив – найпотужніший механізм, що спонукає до дії. Усвідомлюючи це, потрібно «спроєкувати» мотивування, вдаючись до належної аргументації необхідних дій [34, с. 5].

Реальною допомогою у просуванні молодшого школяра до успіху стає так звана прихована інструкція, яку надсилають суб’єктові з метою зініціювати створення мисленнєвого образу майбутньої діяльності та пошук шляхів її виконання. Наголошуємо на певній операції, яка могла б стати підґрунтям для виконання запропонованого завдання. Зауважимо, що інструкція обов’язково повинна мати прихований характер, що дозволить уникнути нав’язування школяреві свого шляху розв’язання проблеми.

Операції з подолання страху, авансування, мотивування й інструктування варто підкріплювати нетривалим сфокусованим впливом

експресивного характеру. Після цього учень (або група учнів) починає реалізацію задуму.

Результат роботи оцінюється, але оцінка відрізняється своєрідністю порівняно з тим, що практикувалося раніше: вона не проголошує істину «згори», а зосереджує увагу на деталі зробленого. Наприклад: «Ось ця частина непогано...» або «Особливо вдалося саме це...».

У процесі роботи часто виникає необхідність у педагогічній підтримці, якщо її немає, то слабкі та невпевнені в собі учні не досягають успіху. Така підтримка втілюється у вигляді коротких реплік або реагування за допомогою міміки на попередні результати: «Саме так», «Непогано», «О-о!», «Цікавий хід» тощо.

Приєм «Сходи», або «Стань у стрій», запропонований А.С. Белкіним, дозволяє моделювати ситуації, коли вчитель супроводжує учня поступально вгору, крокуючи разом із ним лабіринтами знань, психологічного самовизначення, віднайдення віри в себе та оточуючих.

Складним із точки зору практичного втілення вважається прийом «Даю шанс». Ідеться про заздалегідь змодельовану ситуацію, за якої учень отримує можливість несподівано, може вперше усвідомити власні можливості, побачити певну грань якщо не таланту, то прихованої до цього часу здібності.

Передумови для пошукової поведінки можна створити, використовуючи прийом «Еврика», смисл якого полягає у стимулюванні молодших школярів до самостійного відкриття нових фактів. Тут важливо створити умови, за яких дитина, виконуючи навчальне завдання, неочікувано для себе доходила б висновку, усвідомлюючи неперевершеність процесу пізнання.

Після застосування прийому «Еврика» або окремо можна використовувати прийом «Лінія горизонту», якщо учень уже відчув захоплення від пошуку нового і може постійно прямувати до нього, незважаючи на труднощі й тимчасові невдачі.

Створюючи внутрішню установку на досягнення успіху, необхідно організувати діяльність, спрямовану на забезпечення психологічного стану задоволення. Вивчаючи передовий педагогічний досвід, можна виокремити багато прийомів раціональної організації діяльності учнів, що забезпечують успіх. З-поміж них найбільш поширеними є індивідуалізація завдань, їх поступове ускладнення з урахуванням можливостей учнів початкових класів, допомога у подоланні перешкод, що зустрічаються, створення спеціальних навчальних ситуацій, в яких невпевнена у собі дитина може пережити радість успіху [36, с. 11].

Питомої ваги у процесі такої діяльності набувають пропедевтичні завдання. Мета таких завдань – це підготовка учнів до свідомого засвоєння нового про шарку знань, активізація необхідного запасу знань і вмінь, залучення учнів в процес навчання як його повноцінних учасників [80, с. 235].

З метою пробудження і підтримання прагнення до досягнень застосовується дослідницький принцип у навчанні, який забезпечує свідоме мотивоване засвоєння системи знань і способів діяльності (про нього йшлося вище).

Досить сильний педагогічний ефект справляє прийом організації ігрової діяльності молодших школярів. Застосування дидактичних ігор посилює навчальну мотивацію, активізує розумову діяльність, сприяє розвитку пізнавальної самостійності в учнів. Ігри створюють приємну атмосферу під час навчальної діяльності, пожвавлюють її, стимулюють творчі процеси, сприяють передачі способів набуття знань і досвіду в колективі. Гра уможлиблює виявлення тих якостей, які складно спостерегти у повсякденному житті, формування і розвиток колективних і міжособистісних відносин. Якщо учні зацікавлені, вони з великим бажанням беруть участь у грі, що позитивно впливає на засвоєння ними знань і сприяє розвитку їх інтелектуальних сил. Школярі відчують задоволення від інтенсивної розумової роботи, виконання складних завдань, тому навчання позбавляється неприємного для

дітей «присмаку» чогось нав'язаного, нудного і перетворюється на захоплюючий процес пізнання.

Отже, формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності має здійснюватись «з урахуванням таких педагогічних умов: по-перше, це систематична і цілеспрямована орієнтація учнів на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності; по-друге, це застосування дослідницького методу навчання у поєднанні індивідуальних і групових форм організації пошукової діяльності; по-третє, це створення ситуацій успіху в навчально-пошуковій діяльності, орієнтованих на зміцнення мотиваційного підґрунтя пізнавальної активності учнів» [78, с. 94].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Розв'язання проблеми формування пізнавальної мотивації молодших школярів потребує пошуку шляхів, які б урахували психологічні особливості загальних механізмів мотивації і специфіку організації навчального процесу початкової школи. Таким засобом формування пізнавальної мотивації молодших школярів обрано навчально-пошукову діяльність, оскільки вона створює атмосферу загального захоплення цікавою справою, стимулює пізнавальні потреби та інтелектуальні почуття дітей (здивування, зацікавленість, інтерес, задоволення від подолання труднощів). Під організацією навчально-пошукової діяльності ми розуміємо функціонально пов'язаний ряд етапів, які мають бути реалізовані послідовно і комплексно та спрямовані на забезпечення самостійної пошукової активності учнів. «Організація навчально-пошукової діяльності передбачає такі етапи: самовизначення до діяльності, актуалізація знань, постановка навчальної проблеми, відкриття нового знання, первинне закріплення, самостійна робота із самоперевіркою, формування системи знань, рефлексія діяльності» [78].

Дидактичні можливості, що базуються на функції, принципи та сутнісні характеристики, а також педагогічні вимоги, забезпечують доцільність застосування навчально-пошукової діяльності.

2. На основі теоретичного аналізу дидактичних можливостей навчально-пошукової діяльності та проблем мотивації учіння було визначено критерії та рівні сформованості пізнавальної мотивації у молодших школярів: ставлення до школи, пізнавальна мотивація, отримання позначки і інтерес до предметної області, відповідно до даних критеріїв був використаний комплекс методик (методика Н. Г. Лусканової, методика А. А. Горчинської, методика «спрямованість на оцінку», методика Н.В. Елфімової). В ході обробки та інтерпретації, отриманих даних, було виявлено:

- у дітей переважає зовнішня мотивація;

- рівень навчальної мотивації відповідає нормі, але є діти, у яких недостатньо сформована навчальна мотивація, що тягне за собою незадовільні результати в навчальній діяльності;

- пізнавальна мотивація молодших школярів нестійка, діти нездатні протягом тривалого часу зберігати пізнавальний інтерес;

- у більшості частини класу домінуючим є соціальний мотив;

Отримані дані дозволили констатувати необхідність розвиваючої роботи по формуванню позитивної навчальної мотивації молодших школярів. У зв'язку з цим, було визначено педагогічні умови, які під час їх комплексного використання створюють реальні можливості для формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності. До них віднесено такі: систематична і цілеспрямована орієнтація учнів на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності; застосування дослідницького методу навчання у поєднанні індивідуальних і групових форм організації пошукової діяльності; створення ситуацій успіху в навчально-пошуковій діяльності, орієнтованих на зміцнення мотиваційного підґрунтя пізнавальної активності учнів. Поєднання названих педагогічних умов забезпечує гармонійне внутрішнє та зовнішнє стимулювання процесу формування пізнавальної мотивації молодших школярів.

Отже, проаналізовані теоретичні позиції щодо організації навчально-пошукової діяльності дають підстави характеризувати її як один із чинників формування пізнавальної мотивації учнів молодшого шкільного віку, що дає можливості для формування всіх її складових – цілей учіння, пізнавальних потреб, пізнавальних інтересів, позитивних емоцій.

ВИСНОВКИ

У нашому дослідженні наведено теоретичне узагальнення розв'язування проблеми формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності, які дали підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема пізнавальної мотивації учіння була актуальною на всіх історичних етапах розвитку педагогічної і психологічної науки. У працях дослідників аналізуються структурно-змістові та функціональні засади, пропонуються різноманітні підходи до визначення її сутності та структури, обґрунтовується продуктивність особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до формування пізнавальної мотивації молодших школярів.

Науковий аналіз проблеми дозволив виявити «залежність результативності процесу навчання від рівня сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів. Водночас встановлено важливість постійних зусиль педагогів, спрямованих на пошук продуктивних форм, методів та прийомів формування пізнавальної мотивації, які б забезпечили входження учня у процес навчання свідомо й активно діючим суб'єктом»[79].

На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення пізнавальної мотивації. Під пізнавальною мотивацією ми розуміємо систему спонук, які спрямовують учня набувати нові знання, опановувати способи пізнання, сприяють формуванню свідомого ставлення до навчання і виявленню пізнавальної активності у процесі навчальної діяльності.

Установлено, що якісними характеристиками пізнавальної мотивації є пізнавальні потреби, цілі учіння, позитивні емоції та пізнавальні інтереси. Формування пізнавальної мотивації забезпечується лише комплексним розвитком усіх її складових.

Перспективною для активізації пізнавальної мотивації молодших школярів з точки зору діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні є навчально-пошукова діяльність.

2. Описано теоретичні позиції щодо навчально-пошукової діяльності (сутність, структура, функції, принципи та умови ефективного застосування), які дозволяють розглядати її як чинник формування пізнавальної мотивації молодших школярів, у результаті чого відбувається розкриття інтелектуально-творчого потенціалу кожного учня, реалізація його внутрішніх потреб та інтересів.

Доцільність організації навчально-пошукової діяльності в початкових класах зумовлена тим, що вона відповідає закономірностям процесу формування пізнавальної мотивації, спонукає молодшого школяра до самостійного пошуку нових знань та оволодіння загальними способами дій, забезпечує особистісну самореалізацію і самовизначення кожного учня, формує загальне позитивне ставлення до учіння.

Дидактичні можливості навчально-пошукової діяльності полягають у формуванні всіх складових пізнавальної мотивації (пізнавальних потреб, цілей учіння, позитивних емоцій, пізнавальних інтересів) та забезпечують найповнішу реалізацію в реальному процесі учіння прагнення дитини до виявлення розумової активності та розумової самостійності.

3. В ході констатувального експерименту, визначено, що серед опитуваних учнів початкової школи переважає середній рівень пізнавальної мотивації в процесі навчально-пошукової діяльності.

Результати дослідження дали змогу зробити висновки про ключові аспекти формування пізнавальної мотивації молодших школярів: врахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, постійною динамікою пізнавальної мотивації, можливостями її активізації та спирається на принципи діяльності, активності, психологічної комфортності, особистісного смислу, варіативності, проблемності, творчості.

4. Ефективними у формуванні пізнавальної мотивації є визначені педагогічні умови: систематична і цілеспрямована орієнтація учнів на активне мотивоване оволодіння системою знань і способів діяльності; застосування дослідницького методу навчання у поєднанні індивідуальних і групових форм організації пошукової діяльності; створення ситуацій успіху в навчально-пошуковій діяльності, орієнтованих на зміцнення мотиваційного підґрунтя пізнавальної активності учнів. Виконання названих педагогічних умов забезпечує комплексний вплив на мотиваційну сферу дітей, активізацію їх мотиваційних ресурсів і пізнавальних можливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: [http://sum.in.ua/s/ghotovnistj s](http://sum.in.ua/s/ghotovnistj_s)
2. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів – умова розвитку творчої особистості <https://naurok.com.ua/aktivizaciya-piznavalnodiynosti-molodshih-shkolyariv-umova-rozvitku-tvorcho-osobi>
3. Алексеева М. І. Метод навчання як мотиваційний фактор // Психологія : республік. наук.-метод. зб. К. : Рад. шк., 1994. Вип. 12. С. 101–111.
4. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів. К. : Рад. шк., 1994. 120 с.
5. Баєв Б. Ф. Психологічне вивчення учнів. К. : Рад. шк., 1997. 108 с.
6. Балл Г. О. До питання про засоби опису спонукальної функції психіки : про співвідношення потреб, мотивів і цінностей // Психологія : республік. наук.-метод. зб. К. : Рад. шк., 1994. Вип. 23. С. 24–31.
7. Бех І. Д. Від волі до особистості. К. : Україна-Віта, 1995. 202 с.
8. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання – нова освітня філософія // Педагогіка толерантності. 2001. № 1. С. 16–19.
9. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. К. : Віпол, 1998. 200 с.
10. Бланк Т. В. Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів // Початкове навчання та виховання : наук.-метод. журн. Харків : Основа. 2009. № 16/18. – С. 2-9.
11. Божович Л. И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка// Изучение мотивации поведения детей и подростков. М.: МГУ,1972. С. 7–44.
12. Божович Л. И. Проблемы формирования личности; под ред. Д. И. Фельдштейна. М. : Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 352 с.
13. Бондар В. І. Дидактика : підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. К. : Либідь, 2005. 262 с.

14. Бондар С. Джерела стимулювання пізнавальної діяльності учнів // Біологія і хімія в школі. 2005. № 2. С. 13–16.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
16. Вишковський І. В. Методи активізації пізнавальної діяльності // Історія та правознавство. 2007. № 12. С. 2–7.
17. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
18. Вітюк В. В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». Педагогічний пошук. 2017. №2(94). С. 3–6.
19. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник. 2-е вид., перероб., допов. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
20. Выготский Л. С. Педагогическая психология; под ред. В. В. Давыдова. М. : Педагогика, 1992. 480 с.
21. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследование мышления в советской психологии. М. : Наука, 1966. С. 236–277.
22. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
23. Гончарук П. А. Психологія навчання. К. : Вища шк., 1985. 142 с.
24. Груніна Г. М. Організація творчої та пошукової діяльності учнів // Завучу. Усе для роботи. 2013. № 13 - 14. С. 18 - 23.
25. Гузенко О. А. Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти. К., 2002. 121 с.
26. Давиденко В. К. Виховання інтересу в учнів до навчання. К. : Знання, 1978. 32 с.
27. Давыдов В. В. Психическое развитие в младшем школьном возрасте // Возрастная и педагогическая психология. М. : Педагогика, 1973. С. 186-198.

28. Данилов М. А. Дидактика / М. А. Данилов, Б. П. Есипов ; под общ. ред. Б. П. Есипова ; Академия пед. наук РСФСР, Институт теории и истории педагогики. М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. 519 с.
29. Державний стандарт початкової освіти. Постанова КабМіну України від 21.02.2018 № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
30. Дзятківська Г. Ігрові технології навчання в початковій школі: особливості використання. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13013/1/9Dzyatkivska.pdf>.
31. Дига Н. Інструментальні складники розвитку пізнавальної активності учнів // Українська література в загальноосвітній школі. 2007. № 5. С. 19–21.
32. Долбенко Т. Формування пізнавального інтересу учнів засобами науково-пізнавальної літератури // Рідна школа. 2006. № 2. С. 55–57.
33. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до упровадження ідей реформи нової української школи. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. №3. С. 23–27.
34. Дудник Н. Організація пізнавальної діяльності учнів: поради психолога // Завуч. 2005. № 30, жовтень. С. 4–6.
35. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н.П. Наволокова. Х. : Основа, 2009. 176 с.
36. Житник Б. О. Методи навчання та активізації пізнавальної діяльності учнів // Управління школою. 2005. № 13, травень. С. 9–16; № 9.
37. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / С.Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко, В.О. Соловієнко. // За заг. ред акад. С.Д. Максименко . К.: Форум. 2000. 543с.
38. Замузій І. В. Проблемне навчання як один із засобів розвитку

- пізнавальних і творчих здібностей учнів : педагогічна майстерня // Хімія. 2008. № 10. С. 2–4.
39. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. К. : Либідь, 2002. 304 с.
40. Засядько І. І. Принципи проектування активної навчально–пізнавальної діяльності учнів. Наукові записки. Випуск 39. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 32 – 37.
41. Захарова Н. М. Реалізація нових підходів до формування у молодших школярів узагальнених способів дій – загальнонавчальних умінь // Зб. наук. праць. Серія: Педагогічні науки. Херсон: Видавництво ХПУ, 2008. Вип. 49. С. 60–63.
42. Зірка О. Розвиток інтелектуально-пізнавальної сфери школярів через гру : корекційно-розвивальна програма // Початкова освіта. 2007. № 7, С. 12-16.
43. Зязюн І. А. Мотивації і мотиви людської поведінки // Початкова школа. 1994. № 6. С. 6–9.
44. Зязюн І. А. Філософські проєкції освіти й освітніх технологій // Шлях освіти. 1996. № 1. С. 4–9.
45. Ильин В. С. Проблемы формирования мотивации учения у школьников // Формирование стремлений к знаниям, мотивации учения школьников. – Ростов н/Д : РГПИ, 1975. С. 185.
46. Ігрові форми навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів // Математика в школах України. 2007. № 16/18. С. 2–9.
47. Канюк С. С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2002. С. 238–248.
48. Киричук О. І. Виховання в учнів інтересу до навчання. К. : Товариство «Знання», 1986. 48 с.
49. Киричук О. І. Навчальні інтереси молодших школярів. К. : Рад. шк., 1982. 128 с.

50. Климчук В.О. Феномени розвитку внутрішньої мотивації // Соціальна психологія. 2008. №6 (32). С. 70-77.
51. Колюга О. П. Нестандартний урок – один із шляхів підвищення пізнавальної діяльності учнів // Фізика в школах України. 2007. № 21. С. 16–19.
52. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html>
53. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К. : Рад. шк., 1989. 260 с.
54. Кузьмінська О. Г. Організація дослідницької діяльності як засобу інтелектуального розвитку учнів : комп'ютерні технології навчання // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2007. № 8. С. 47–51.
55. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
56. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы, эмоции. М.: Просвещение, 1971. 117 с.
57. Лещенко М. Пізнавально-активне поле уроку // Відкритий урок : розробки, технології, досвід. 2006. № 1, січень. С. 14–20.
58. Литвинчук І. В. Розвиток пізнавальних здібностей у молодших школярів : розвиток мислення, розвиток логічного мислення, тренування пам'яті / // Психологічна газета. 2007. № 7, квітень. С. 3–15.
59. Ложкін Г. В. Міжособистісне спілкування як фактор стимулювання пізнавальної активності // Психологія : респ. наук.-метод. зб. К. : Райдуга, 1992. Вип.39. С. 52–58.
60. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів : спец. курс із дидактики : навч. посіб. для пед. ін-тів. Харків : Основа, 1990. 88 с.
61. Макаревич О. Мотивація як підґрунтя дій особистості. Соціальна психологія. 2006. № 2 (16). С. 134–141.

62. Максименко С. Д. Науково-психологічні основи формування особистості // Рідна школа. 1991. № 1. С. 27–30.
63. Максименко С.Д. Психологія проблемного навчання. К.: Знання, 1978. 45 с.
64. Малаховська О. Роль інтегрованих уроків у розвитку пізнавальних інтересів учнів // Краєзнавство. Географія. Туризм. 2006. № 8, лютий. С. 6–7.
65. Малихіна О. В. Актуальність проблеми виховання мотивації учіння молодших школярів у контексті гуманізації освіти // Вісник Миколаївського державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Миколаїв, 2002. С. 342.
66. Малихіна О. В. Мотивація учіння молодших школярів. К. : Навчальна книга, 2002. 304 с.
67. Мартиненко С. Діагностичні методики вивчення навчально-пізнавальної діяльності учнів четвертого класу // Початкова школа. 2008. № 6. С. 34–39.
68. Маслікова І. В. Дослідницька діяльність як форма наукового пізнання: філософсько-теоретичний аспект // Управління школою. 2007. № 29. С. 15–19.
69. Мешкова А.В. Дослідницька діяльність молодших школярів та основа формування дослідницьких умінь // Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2018. С.157-159.
70. Мієр Т.І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: монографія. Кіровоград: ФО-П Александрова М. В., 2016. 424 с.
71. Немов Р. С. Психологія. Підручник. М.: Освіта: ВЛАДОС, 1995. 146 с.
72. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
73. Овсянецька Л. П. Мотиваційна основа творчості. Філософія, соціологія, психологія : збірник наукових праць. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. 12. Ч. II. С. 23–30.

74. Паламар О. М. Формування у молодших школярів мотивів учіння. – К., 2005. – 167 с.
75. Парфілова С. Л. Керування пізнавальною діяльністю учнів в умовах проблемного навчання // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. К. : НПУ, 2004. Вип. 1 (11). С. 282–289.
76. Парфілова С. Л. Мотивація навчальної діяльності: ретроспективний аналіз // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. Ч. II. С. 113–120.
77. Парфілова С. Л. Мотивація як категорія дидактики // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. С. 58–65.
78. Парфілова С. Л. Навчально-пошукова діяльність молодших школярів // Ідеї, реалії та перспективи освітніх інновацій: філософія, психологія, методика : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти : у 2 ч. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. Ч. 2. С. 94–95.
79. Парфілова С. Л. Особливості формування пізнавальної мотивації учнів початкової школи // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Педагогіка». 2006. № 3. С. 88–90.
80. Парфілова С. Л. Прийоми створення проблемних ситуацій // Матеріали наук. конф. за підсумками наук.-дослід. і наук.-метод. роботи кафедр СумДПУ ім. А. С. Макаренка у 2006 р. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. С. 235.
81. Парфілова С. Л. Система ігор як засіб формування пізнавальних інтересів молодших школярів // Педагогічні науки : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. Ч. I. С. 253–259.

82. Парфілова С. Л. Формування пізнавального інтересу як мотиву навчальної діяльності // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. Вип. 10. С. 81–84.
83. Пасько О. М. Психологія: схеми, таблиці, коментарі : навч.-наочний посібн. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2010. 270 с. з іл..5.
84. Педагогічний словник / [за ред. дійсн. чл. АПН України М. Д. Ярмаченка]. К. : Пед. думка, 2001. 516 с.
85. Педагогічний словник / ред. кол.: М. Д. Ярмаченко, І. А. Зязюн, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало та ін.; за ред. М. Д. Ярмаченко. К.: Пед. думка, 2001. 516 с
86. Прокопенко В. Метод проектів як засіб креативно-пізнавальної діяльності молодших школярів // Початкова школа. 2007. № 5. С. 43–46.
87. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. К. : Вища шк., 1982. 215 с.
88. Савенков, О. І. Психологічні основи дослідницького підходу до навчання. М.: Просвещение, 2006 .434 с.
89. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Генеза, 1999. 367 с.
90. Синяговська І. О. Нестандартні уроки як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів // Фізика в школах України. 2007. № 13/14. С. 34–43.
91. Степанова В. Технологія проектів як засіб активізації пізнавальних інтересів і творчості учнів // Біологія.2008. № 24, серпень. С. 23–24.
92. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
93. Сухомлин Л.В. Форми активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. Сучасна школі України. 2009. №9. С. 49 – 60.
94. Тулупова Т. Шкільна мотивація як компонент психологічної комфортності // Психолог. 2006. № 15. С. 5-8.

95. Туріщева Л. В. Дослідницька робота як умова розвитку творчих особливостей учнів // Історія та правознавство. 2008. № 4. С. 7–9.
96. Фідря О. Г. Організація та управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів на мотиваційно-організаційному етапі заняття // Історія та правознавство. 2005. № 32, листопад. С. 2–7.
97. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 742 с.
98. Химинець В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
99. Цукерман Г. А. Установка на поиск как развивающий эффект учебной деятельности: учебные установки // Вопросы психологии. 2007. № 3, май – июнь. С. 30–41.
100. Шинкарьова О.В. Активізація розумової діяльності учнів // Початковашкола. 1991. № 9. С. 21-23.
101. Підлужна Г.В. Нетрадиційні прийоми активізації пізнавальної діяльності на уроках читання // Нові технології навчання в початковій школі: Досвід, проблеми, перспектива. Матеріали обласної науково-практичної конференції 17-18 листопада 2000 року. Житомир, 2001. С. 125-129
102. Щукіна Г. Активізація пізнавальної діяльності школярів в освітньому процесі. <http://www.novapedahohika.com/noloms-307-1.html>
103. Юдіна Н. О. Розвиток мотивації навчання молодших школярів у процесі вивчення інтегрованих курсів. К., 2003. 120 с.
104. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність як сучасна форма організації навчання учнів : навч.-метод. посібник. Вінниця : ВДПУ, 2004. 67 с.

Додатки

Додаток А.1

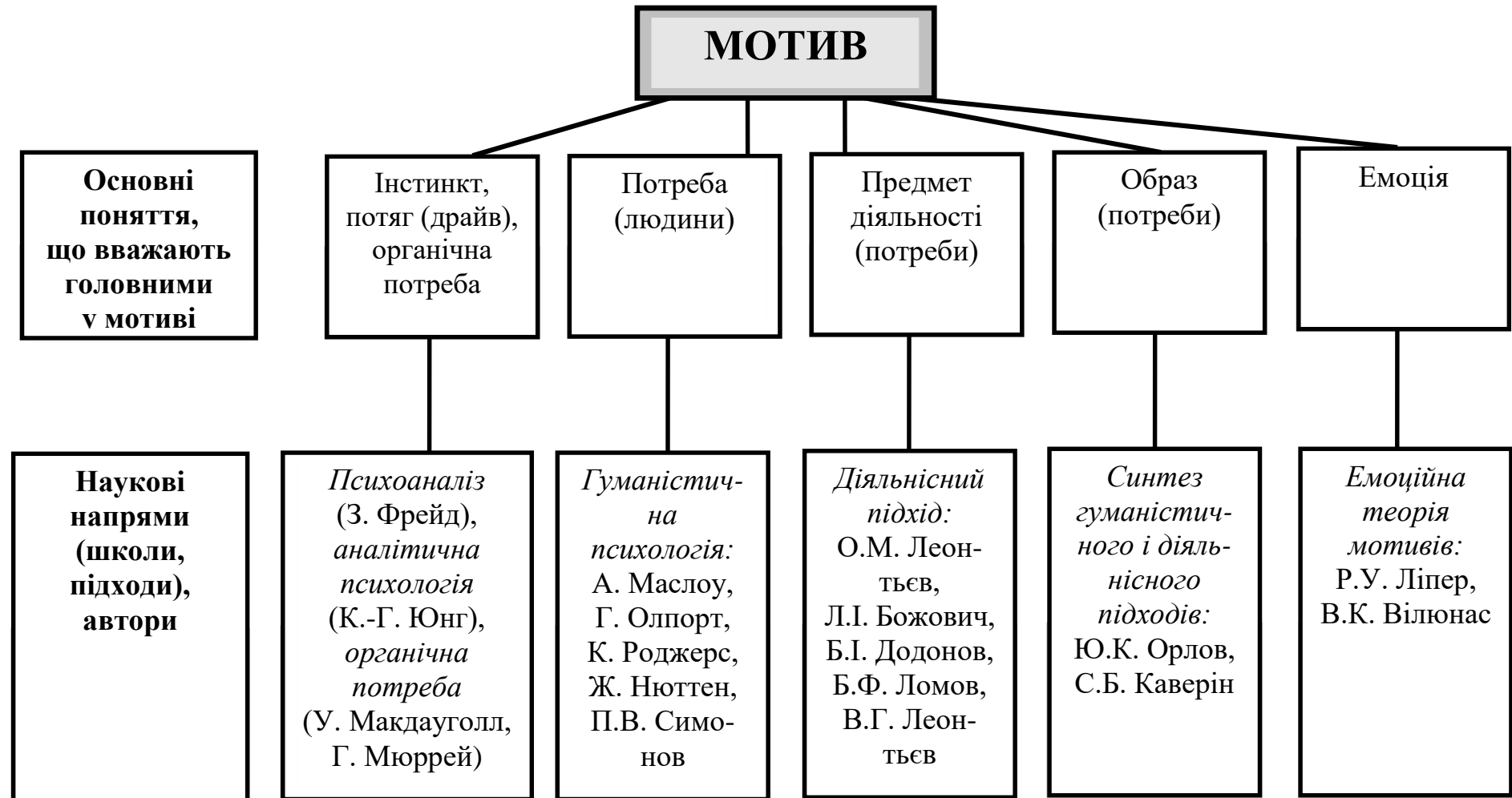

Рис. Основні підходи до визначення природи та сутності мотиву

Додаток А.2

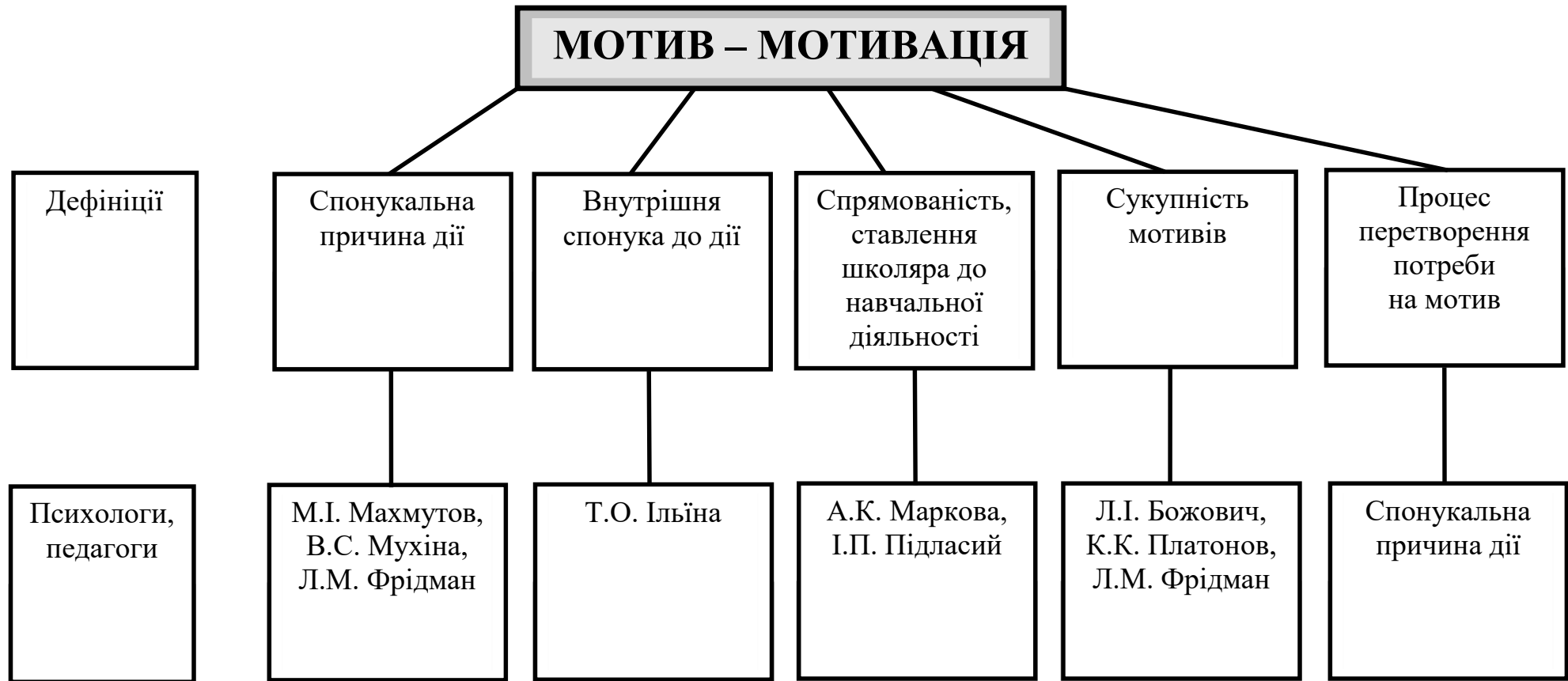

Рис. Погляди психологів і педагогів на проблему «мотив – мотивація»

Додаток А.3

Мотивація учіння молодших школярів							
Пізнавальні мотиви				Соціальні мотиви			
Пов'язані зі змістом учіння		Пов'язані з процесом учіння		Мотиви досягнення (самоствердження)		Мотиви обов'язку	
внутрішні	зовнішні	внутрішні	зовнішні	внутрішні	зовнішні	внутрішні	зовнішні
Інтерес, прагнення здобути нові знання							
Орієнтація на освоєння нових способів здобуття знань							
Інші							
Практична значущість знань							
Інші							
Інтелектуальна активність							
Подолання перешкод тощо							
Радість відкриття							
Ставлення до вчителя та ін.							
Інші							
Удосконалення способів здобуття знань							
Інші							
Благополуччя							
Повага, авторитет							
Престиж, репутація тощо							
Почуття обов'язку, відповідальності (перед батьками, друзями, вчителями та							
Совість							
Інші							
Заохочення, покарання (з боку інших осіб)							
Інші							

Рис. Мотивація учіння молодших школярів

Додаток Б

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ

Методи викладання	Характеристика пошукової діяльності учнів	Форми використання методу	Характеристика прийомів
1	2	3	4
1. Проблемний виклад (розв'язання навчальної проблеми вчителем)	Частково-пошукова; випереджальне відображення знань учнями (явище антиципації – визначення наперед)	1. Проблемна лекція	Складання плану (конспекту) лекції, виконання певних логічних операцій (виділення суттєвих чинників, аналіз, зіставлення, виявлення закономірності, прогнозування розвитку явищ і процесів)
		2. Проблемна розповідь	Постановка питань, демонстраційного експерименту; організація дій школярів з приладами, реактивами, картами, скелетами
2. Інформаційно-евристичний (розв'язання навчальної проблеми завдяки спільним зусиллям учителя та учнів)	Частковий самостійний пошук (застосування проблемного підходу в повідомленні матеріалу і в діяльності учня)	1. Евристична бесіда	Складання плану самостійних робіт, розв'язання окремих пізнавальних завдань; участь в евристичній бесіді щодо розв'язання окремих частин навчальної проблеми; частковий розумовий і лабораторний експерименти; самостійні узагальнення з окремих питань
		2. Поєднання проблемної розповіді з евристичною бесідою	

Додаток Б (продовження)

1	2	3	4
		<p>3. Поєднання проблемної розповіді із самостійними роботами, що включають елементи дослідження</p> <p>4. Поєднання евристичної бесіди з переглядом фрагментів фільму, телепередачі</p>	
3. Дослідницький метод (самостійне розв'язання проблеми школярами)	Дослідницька діяльність учня		Проведення дослідів, демонстраційного експерименту; проведення лабораторних робіт і самостійних спостережень учнів; аналіз відомих фактів, зіставлення їх з новими фактами. Усвідомлення учнями навчальної проблеми; самостійне висування гіпотез; визначення шляхів розв'язання завдання і власне його розв'язання; співвіднесення одержаних результатів з висунутими раніше припущеннями; узагальнення щодо проблеми в цілому

Розроблено Т.І. Шамовою

Шкала оцінювання пізнавальної активності

№	Показники пізнавальної активності	Характеристика показників пізнавальної активності	Кількість балів
1	Швидкість залучення до виконання завдань	а) залучається відразу;	3
		б) вагається, зволікає, не зразу починає роботу;	2
		в) виявляє пасивність, довго не починає виконувати завдання.	1
2	Захопленість діяльністю	а) демонструє зосередженість під час виконання завдань;	3
		б) іноді відволікається;	2
		в) часто відволікається.	1
3	Ставлення до труднощів	а) долає труднощі самостійно, впевнено;	3
		б) звертається до вчителя за допомогою, за роз'ясненням;	2
		в) підглядає в сусіда, наслідує його, припиняє роботу.	1
4	Емоційна забарвленість діяльності	а) позитивна;	3
		б) байдуже ставлення до діяльності;	2
		в) негативна.	1
5	Якість виконання завдання	а) висока;	3
		б) середня;	2
		в) низька.	1

**Стандартизована індивідуальна бесіда
для учнів початкових класів**

1. Чи подобається тобі відвідувати школу?
2. Чи хотів би ти, щоб у школі були лише перерви?
3. Чи подобається тобі отримувати нові знання про навколишній світ?
4. Якби вчитель сказав, що уроки природознавства і математики відвідувати необов'язково, чи приходив би ти на заняття?
5. Ти хотів би, щоб із природознавства та математики не задавали домашніх завдань?
6. Як часто ти розповідаєш батькам про те, чого дізнався на уроках природознавства і математики?
7. Що найбільше ти любиш робити на уроках природознавства і математики?
8. Що ти найбільше любиш робити вдома?
9. Чи бажаєш ти відвідувати гурток, де б вивчали природу або займалися математикою?
10. Що тобі подобається на уроках природознавства і математики?
11. Чи ставиш ти запитання вчителю на уроках? Про що ти запитуєш?
12. Що ти робиш, щоб учитель на уроці був тобою задоволений?

Методика «Діагностика рівня пізнавальної мотивації»

Мета: визначити рівень пізнавальної мотивації молодших школярів.

Методика проводиться у два етапи.

I етап – малюнкова методика «Що мені подобається у школі?»

Обладнання: папір і кольорові олівці.

Інструкція дослідникові: учень повинен мати аркуш паперу і кольорові олівці. Він отримує завдання намалювати малюнок: «Що мені подобається у школі?», яке має виконати протягом 30 хвилин. Методика застосовується фронтально: відразу з усім класом.

Інструкція піддослідному: намалювати малюнок на запропоновану тему.

Під час аналізу малюнків нами враховувалися такі критерії:

- відповідність заданій темі;
- сюжет (що саме зображено);
- розміри малюнка та окремих його деталей;
- кольорове вирішення;
- динаміка зображення;
- правильність малюнка;
- завершеність малюнка.

У результаті дослідження нами було визначено таку кількісну характеристику рівнів пізнавальної мотивації:

- 30 балів – високий рівень;
- 20 балів – середній рівень;
- 10 балів – низький рівень.

II етап – тестове опитування учнів.

Інструкція дослідникові: дослідження проводиться нейтральною особою (експериментатором), без участі вчителів, щоб відповіді учнів були якомога більш правдивими та відвертими.

Піддослідним пропонують обрати один із трьох можливих варіантів відповіді на кожне з десяти запитань

Тест на визначення рівня мотивації до навчання молодших школярів

№	Запитання	Можливі відповіді	Бали
1	Як ви почуваетесь у школі?	а) мені у школі подобається; б) мені у школі не дуже подобається; в) мені у школі не подобається.	3 2 1
2	З яким настроєм ви йдете вранці до школи?	а) іду до школи з гарним настроєм; б) буває по-різному; в) частіше хочеться залишитись удома.	3 2 1
3	Якби вам сказали, що завтра до школи всім учням приходити не обов'язково, як би ви зробили?	а) пішов би до школи; б) не знаю; в) залишився б удома.	3 2 1
4	Як ви ставитеся до того, що у вас скасовують уроки природознавства («Навколишнього світу»), математики?	а) мені не подобається, коли скасовують уроки, особливо природознавство («Навколишній світ»), математику; б) буває по-різному; в) мені подобається, коли скасовують уроки.	3 2 1
5	Як ви ставитеся до домаш-	а) я хотів би, щоб домашні завдання	

	ніх завдань?	були; б) не знаю, важко відповісти; в) я хотів би, щоб домашніх завдань не було.	3 2 1
6	Чи хотіли б ви, щоб у школі були лише перерви?	а) ні, не хотів би; б) не знаю; в) так, я хотів би, щоб у школі були лише перерви.	3 2 1
7	Чи розповідаєте ви про школу своїм батькам і друзям?	а) розповідаю часто; б) розповідаю рідко; в) узагалі не розповідаю.	3 2 1
8	Як ви ставитеся до свого класного керівника?	а) мені подобається наш класний керівник; б) не знаю, важко відповісти; в) я хочу, щоб у нас був інший класний керівник.	3 2 1
9	Чи є у вас у класі друзі?	а) у мене у класі багато друзів; б) у мене у класі мало друзів; в) у мене у класі немає друзів.	3 2 1
10	Як ви ставитеся до своїх однокласників?	а) мені подобаються мої однокласники; б) мені не дуже подобаються мої однокласники; в) мені не подобаються мої однокласники.	3 2 1

1-а відповідь – 3 бали;

2-а відповідь – 2 бали;

3-я відповідь – 1 бал.

Результати опитування

№	Прізвище та ім'я учня ___ класу ___ школи № ___	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10		Рівень
		Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	Л	П	

Сумарний бал унаочнює один із трьох рівнів пізнавальної мотивації:

1-й рівень – низький рівень мотивації: 10–14 балів (негативне ставлення до школи, небажання відвідувати школу);

2-й рівень – середній рівень мотивації: 15–24 бали (позитивне ставлення до навчання);

3-й рівень – високий рівень мотивації: 25–30 балів (вияв навчальної активності).

Розроблено Н.Г. Лускановою в модифікації

О.І. Данилової

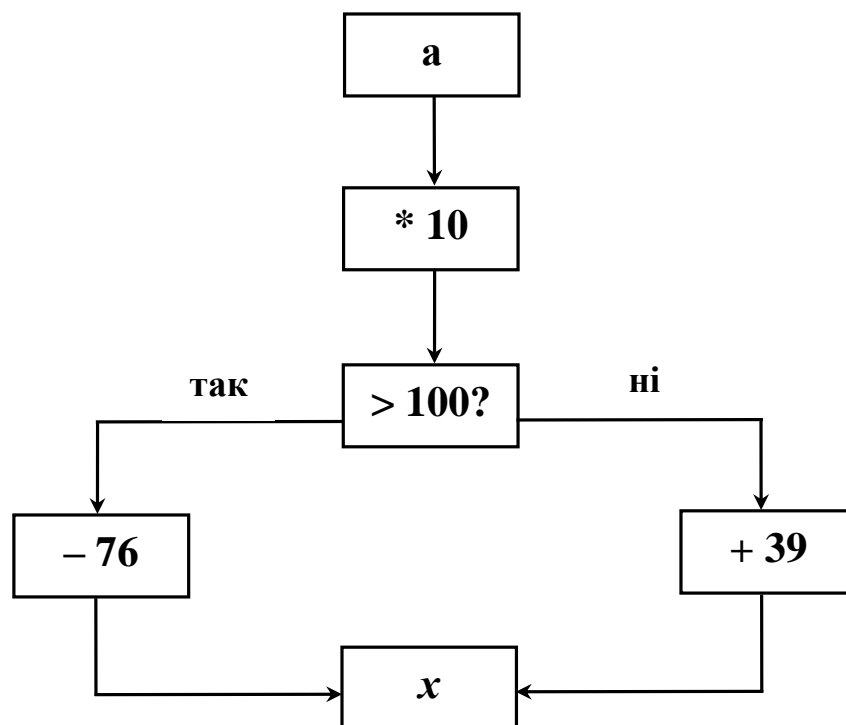
Методичний інструментарій

Гра «Розшифруй!»

Заповни таблицю, а потім запиши добуті значення x у порядку зменшення.

a	4	8	10	15	25	37
x	79	119	139	74	174	294
	Р	У	Т	Н	А	С

294	174	139	119	79	74
С	А	Т	У	Р	Н

Сатурн – друга (після Юпітера) за розміром планета Сонячної системи.

Сатурн відомий своїми кільцями – одними з найбільш дивовижних і цікавих утворень Сонячної системи. Ці кільця добре видно у телескоп у вигляді «вушок» по обидва боки планети. Їх помітив ще Галілео Галілей у 1610 році. Система кілець охоплює планету по екватору і ніде не торкається її поверхні.

(Демонстрація зображення Сатурна за допомогою діапроектору)

Бліцтурнір

а) Метелик пролітає a км за 2 год. Яку відстань він пролетить за 5 год., якщо летітиме з тією самою швидкістю?

$$(a : 2) \cdot 5$$

б) Заєць пробіг b км за 3 год., а вовк подолав ту саму відстань за 4 год. У кого з них швидкість більша і на скільки?

$$b : 3 - b : 4$$

в) Крокодил Гена проїхав 3 год. поїздом зі швидкістю n км/год. і 2 год. автобусом зі швидкістю m км/год. Скільки всього кілометрів він подолав?

$$n \cdot 3 + m \cdot 2$$

г) Черепаха Тортіла повзла 5 год. зі швидкістю c км/год. Усього вона має подолати d км. Яку відстань їй ще залишилося проповзти?

$$d - c \cdot 5$$

Бліцтурнір «Великі подорожі»

1. Які є материки?
2. Хто такий Марко Поло?
3. Протягом якого часу і де подорожував Марко Поло?
4. Що цікавого Марко Поло розповів своїм співвітчизникам?
5. Хто шукав Індію, а відкрив Америку?
6. Як називалися кораблі Христофора Колумба?
7. Скільки експедицій здійснив Христофор Колумб?
8. Що Колумб привіз зі своїх експедицій?
9. Чому корінних жителів Америки називають індіанцями?
10. Хто першим з європейців відвідав й описав Індію?
11. Через які три моря проплив Афанасій Нікітін?

Засідання клубу знавців «Що? Де? Коли?»

з теми: «Подорож Афанасія Никітіна «за три моря» до Індії в XV ст.»

Запитання 1

Що зазвичай їдять індуси і яких правил при цьому дотримуються?

Індуси здебільшого зовсім не їдять м'яса (вони вегетаріанці): ні яловичини, ні баранини, ні свинини. Натомість вони вживають рис і різні трави. Їдять вони без ложок і тільки правою рукою. Лівою заборонено навіть торкатися страви. Перед їжею миють руки та ноги, полочуть рота. Їсти треба з непокритою головою і без взуття.

Запитання 2

Убивство якої тварини індійці вважають за великий гріх і ніколи не споживають її м'яса?

Індійці вважають за великий гріх забити корову, яку в молитвах мають за дочку бога Брахми – блаженну і чисту. Багато корів блукають без догляду вулицями міст. Міські корови дають певну користь, бо поїдають різні бур'яни та відходи на вулицях міста.

Запитання 3

Їх батьківщина – Індія і південно-східна Азія. Існують два їх різновиди.

Вони родичі фазанів. Часто можна почути вислови про них:

«Гордий, як...» або «Самовпевнений, як...». Хто вони?

Ми часто чуємо вислови «гордий, як павич» або «самовпевнений, як павич». Вони виникли тому, що всім здається, ніби павич отримує велику насолоду від демонстрації свого незвичайного хвоста і чудового пір'я. Павич-самець красується перед самкою, тільки їй одній демонструючи свою красу, доводячи, що він кращий з-поміж усіх.

Більшість людей вважає, що казкове пір'я утворює хвіст павича. Але насправді це не хвіст, а пір'я нижньої частини тулуба і спини. Хвіст знаходиться позаду цього пір'я і підтримує його.

Запитання 4

Яку тварину вважають символом Індії?

Королівську кобру вважають символом Індії. Найбільша у світі отруйна змія (вона сягає п'яти метрів у довжину) живе в болотяних джунглях, горах, на чайних і кавових плантаціях. Королівська кобра кмітлива й обережна, нападає лише тоді, коли не може сховатися.

Уряд Індії у 1972 році ухвалив постанову про захист королівської кобри від винищення. На виконання цієї постанови у центральній і південній частинах країни влаштовано спеціальні заповідники. Однак ці заходи навряд чи допомогли б, якби в Індії не існував давній звичай поклоніння зміям. Індійці стверджують, що кобрі властиві «чистота» і «святість»; це єдина зі змій, яка розуміє священні закляття – мантри, за допомогою яких можна керувати її поведінкою. Вони вірять в її «мудрість» і здатність приносити в дім багатство. За народними повір'ями, кобра охороняє скарби, заховані в підземеллях і покинутих палацах магараджів. Щороку на її честь індійці влаштовують свято.

Запитання 5

Яке дерево в Індії звать «деревом-лісом»?

В Індії з давніх часів шанували бенгальський фікус, або баньян. Його звать «деревом-лісом». Гілки баньяна випускають униз коріння, яке врослає в землю, і тому надземну частину рослини не можна відрізнити від звичайного стовбура.

Гра «Щасливий випадок»

з теми: «Відкриття Америки Христофором Колумбом»

Завдання 1

Індіанці називали його маїсом й обожнювали. Розповідають, ніби бог маїсу був сином бога Сонця і богині Місяця. Але знайшлися інші боги, які позаздрили його красі й силі. Вони вбили прекрасного юнака, а тіло розрубали

на маленькі шматочки, які потім перетворилися на зерна цієї рослини.

Дев'ять літер. (*Кукурудза*)

Завдання 2

Індіанці називали цю рослину «велика ягода», в Італії її назвали «золоте яблуко», а у Франції – «яблуко любові».

Сім літер. (*Помідор*)

Завдання 3

В Іспанії й Італії цю рослину називали «перуанським земляним горіхом». На королівських балах дами прикрашали свої зачіски екзотичними квітками цієї рослини. Її вирощували у квітниках і на клумбах.

Вісім літер. (*Картопля*)

Завдання 4

Його ще називають «земляним горіхом», тому що його боби виростають під землею. У його насінні міститься до 60% олії.

Шість літер. (*Арахіс*)

Завдання 5

Її додають у солодоші та кондитерські вироби для ароматизації, оскільки плоди цієї рослини мають неповторний аромат. Упаковані плоди не втрачають аромату протягом 30 років!

Шість літер. (*Ваніль*)

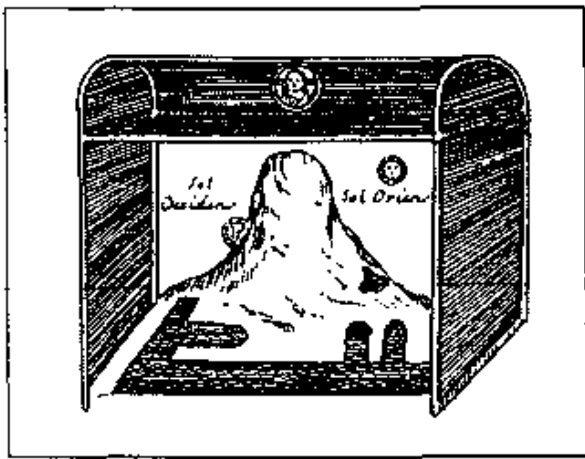

Рис. Візантійський мандрівник

Рис. У добу Середньовіччя

Козьма Індікоплов стверджував, що світобудова нагадує скриню. Слідом за ним так само почали уявляти Землю і Небо у Стародавній Русі.

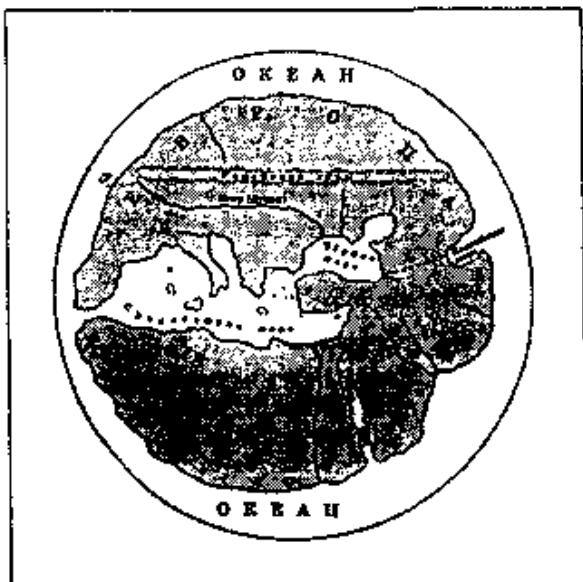

Рис. Древні греки не сумнівалися, що Земля є диском, який омиває ріка-океан.

західноєвропейські вчені вважали, що Земля вкрита скляним ковпаком, на якому закріплені зірки.

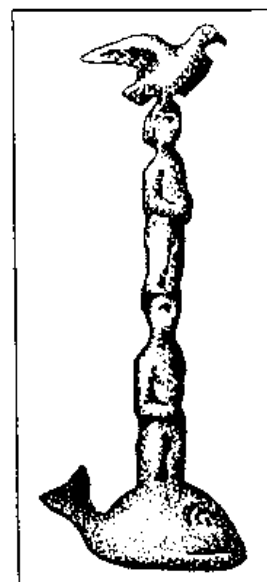

Рис. Північноамериканські індіанці були впевнені, що світобудова нагадує цю статуетку: Земля – це кит, що пливе серед нескінченних вод, фігурки чоловіка і жінки уособлюють людство, а могутній орел, що ширяє над ними, – небо.

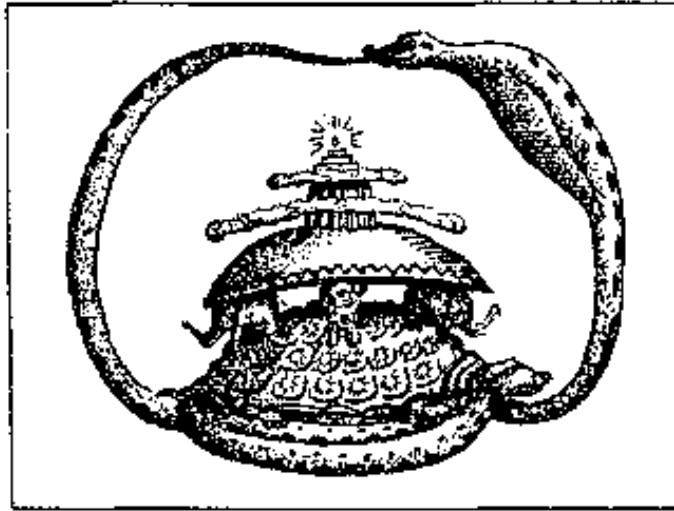

Рис. Згідно з індійською міфологією, земля лежить на трьох слонах, а ті, у свою чергу, – на черепасі. Символом єдності неба і води є змія, що тримає себе за хвіст.

Маршрут для першої групи

1. Прочитайте вступ до дослідження.

Люди помітили, що місячні затемнення припадають на повний місяць – тоді, коли Сонце і Місяць перебувають у протилежних точках небесного склепіння, а Земля знаходиться поміж ними.

Причина затемнення полягає у тому, що Земля затуляє сонячні промені та відкидає на Місяць свою тінь.

За формою тіні можна зробити висновок про форму того предмета, який її відкидає. Тінь Землі, що падає на Місяць, завжди кругла.

2. Визначте у процесі дослідження, який предмет (пласка фігура, куля) відкидає круглу тінь.

Обладнання: лампа – Сонце, аркуш паперу – Місяць, предмет дослідження – Земля.

3. Зробіть висновок.

Така тінь може належати лише _____ (кулі). Отже, Земля – _____ (куля)!

Маршрут для другої групи

1. Для дослідження здобудьте необхідні знання за допомогою підручника (прочитайте статтю підручника з цієї теми).

Лінія горизонту – це...

2. Прочитайте текст.

Мореплавці звернули увагу на одну особливість. Коли вони зустрічали інший корабель, то спочатку на горизонті з'являлася його щогла. Лише у міру наближення можна було побачити весь корабель.

3. Щоб знайти пояснення цього факту, виконайте дослід.

Здійсніть мандрівку кораблика по:

а) Плaskій «Землі» (по парті). Дивіться при цьому на поверхню парті на рівні очей. Яким ви бачите кораблик протягом усього шляху? Повністю або частково?

б) Кулястій «Землі» (по м'ячу). Яким ви бачите кораблик протягом усього шляху? Повністю або частково?

4. Зробіть висновок.

Поступове зникнення предметів, що віддаляються, за лінією горизонту, а також поступова їх поява з-за лінії горизонту можлива лише на Землі, яка за формою нагадує _____ (кулю).

Маршрут для третьої групи

1. Досліджуючи форму Землі, проведіть дослід.

а) Поставте на плaskій «Землі» (на парті) на різній відстані один від одного два предмети. Подивіться на них (очі на рівні поверхні столу).

Близький і далекий предмети видно однаково добре, вони закриті повністю або частково?

б) Розташуйте предмет на круглій «Землі» (на м'ячі), помістивши його далі від себе. Предмет добре видно повністю, він закритий повністю або частково?

2. Визначте, в якому випадку фотограф стояв під горою, а в якому – на

горі. (Подано фотографії одного об'єкта, зроблені з різних точок.)
Обґрунтуйте свою відповідь.

Зі сходженням на гору лінія горизонту – уявна лінія, яка ніби розділяє небо і землю, – відсувається або наближається? Горизонт – видимий навкруги простір – розшириться чи звужиться?

3. Зробіть висновок.

Саме так ми повинні спостерігати світ, якщо ми живемо на великій кулі.

Отже, наша Земля – _____ (куля)!

Маршрут для четвертої групи

1. Досліджуючи форму Землі, здійсніть мандрівку, рухаючись в одному і тому самому напрямку (на захід):

а) по пласкій «Землі» (по парті);

б) по круглій «Землі» (по м'ячу).

2. З якої мандрівки (а або б) вам удалося повернутися назад?

3. Прочитайте текст.

Майже п'ять століть тому назад відважний капітан Фернан Магеллан на вітрильниках вирушив на захід, шукаючи нових шляхів до Індії. Пливучи в одному і тому самому напрямку, мандрівники повернулися назад.

4. Подумайте, що це підтверджує.

Маршрут для п'ятої групи

1. Прочитайте текст.

Завдяки розвитку науки людина змогла подивитися на нашу планету з боку, тобто з космосу.

2. Дослідіть знімки, зроблені з космосу, за планом:

а) форма Землі;

б) блакитна оболонка Землі – це...;

в) чи освітлена поверхня Землі Сонцем;

г) які кольори можна розрізнити на поверхні Землі;

д) чи можна вважати поверхню Землі ідеально рівною.

3. Розкажіть, якою ми побачили Землю з космосу.

Причини появи хибних уявлень про світобудову в далекому минулому

1. Відсутність необхідних даних.
2. Недостатність спостережень.
3. Схиляння перед силами природи.
4. Фантастичні вигадки про казкових тварин.
5. Відсутність транспортних засобів.
6. Неможливість морських мандрівок.
7. Думка про безмежний океан.

Підсумкова таблиця

Критерії оцінювання	I група (капітан М. Успенська)	II група (капітан Д. Волин- кін)	III група (капітан А. Богон)	IV група (капітан О. Михай- лішин)	V група (капітан Н. Сисоє- ва)
Етап I					
1. Правильність відповіді					
2. Повнота відповіді					
3. Уміння слухати інших					
Етап II					
1. Уміння співпрацювати дружно					
2. Уміння висловлювати свої думки					
3. Уміння доводити свої думки					
Загальна кількість балів					

Дидактичні ігри

Назва	Мета	Етап	Сутність
«Спіймай помилку!»	Розвиток умінь аналізувати, порівнювати, доводити	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Постановка навчальної проблеми ▪ «Відкриття» нового знання ▪ Коментоване розв'язання типових завдань ▪ Самостійна робота із самоперевіркою у класі ▪ Формування системи знань 	Організуючи вивчення нового, закріплення або повторення матеріалу, вчитель навмисно припускається помилок. Учень має знайти їх, пояснити, виправити та довести правомірність своїх дій
«Так – ні»	Формування вміння виділяти головні та другорядні ознаки об'єктів, явищ дійсності; класифікувати; виділяти видові ознаки; формулювати запитання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Коментоване розв'язання типових завдань ▪ Самостійна робота із самоперевіркою у класі ▪ Формування системи знань 	Учитель загадує дещо (предмет, явище, слово, число тощо). Діти повинні відгадати загадане за допомогою системи навідних запитань. Відповіді вчителя мають три варіанти: «так», «ні», «і так, і ні»
«Кросворд»: а) типовий кросворд; б) кросворд із малюнками; в) кросворд з анаграмами; г) кросворд із ребусами; д) кросворд із пропусками слів у виразах	Розвиток вміння впізнавати та характеризувати предмет або явище за поняттям про нього; розмірковувати; аналізувати; зіставляти. Розвиток пам'яті	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Постановка загальної мети ▪ Актуалізація знань ▪ Постановка навчальної проблеми ▪ «Відкриття» нового знання ▪ Коментоване розв'язання типових завдань ▪ Самостійна робота із самоперевіркою у класі ▪ Формування системи знань 	За словесним (вербальним), наочним або зашифрованим описом необхідно впізнати предмет або явище дійсності, схарактеризувати його

«Буває – не буває»	Удосконалення: уміння вибудувати доведення і спростування; логічних умінь; монологічного мовлення	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Самостійна робота із самоперевіркою у класі ▪ Формування системи знань 	Учень ставиться в ситуацію вибору. Пропонується словесний або математичний (цифровий) вирази, що містить суперечність або два взаємовиключних вирази. Учень має виявити суперечність або вибрати правильний вислів, обґрунтувати свій вибір і спростувати хибний вислів.
«Схожості та відмінності»	Розвиток уміння проводити аналогію; планувати; організувати та контролювати свою діяльність	▪ «Відкриття» нового знання	Учні переносять знання, одержані під час розгляду певного об'єкта, явища, на менш вивчені, схожі за суттєвими властивостями, якостями об'єкти, явища й експериментальним шляхом визначають подібне та відмінне